

W pogoni za rzetelnym procesem karnym

Księga dedykowana
Profesorowi
Stanisławowi Waltosiowi

W pogoni za rzetelnym procesem karnym

Księga dedykowana
Profesorowi
Stanisławowi Waltosiowi

Redakcja naukowa
Dobrosława Szumiło-Kulczycka

TABULA GRATULATORIA

dr hab. Kazimierz Bandarzewski
prof. dr hab. Krzysztof Baran
adw. Kazimierz Barczyk
dr hab. Iwona Barwicka-Tylek
prof. dr hab. Stanisław Biernat
dr hab. Paweł Blajer
prof. dr hab. Andrzej Bryk
dr hab. Paweł Cichoń
dr hab. Wojciech Ciszewski
dr hab. Wojciech Cyrul, prof. UJ
dr SSO Maciej Czajka
dr hab. Janina Czapska, prof. UJ
prof. dr hab. Zbigniew Ćwiąkalski
dr hab. Dorota Dąbek, prof. UJ
dr hab. Tomasz Długosz
prof. dr hab. Sławomir Dudzik
prof. dr hab. Andrzej Dziadzio
dr hab. Radosław Flejszar
prof. dr hab. Monika Florczak-Wątor
dr hab. Krzysztof Fokt
dr hab. Dorota Folga-Januszevska, prof. ASP w Warszawie
prof. dr hab. Lech Gardocki
Grażyna Grzechnik-Correal
dr hab. Jan Halberda
dr hab. Barbara Iwańska, prof. UJ
prof. dr hab. inż. Andrzej Jajszczyk, Prezes Oddziału PAN w Krakowie
prof. dr hab. Wojciech Jakimowicz

dr Anna Jasińska
dr hab. inż arch. Artur Jasiński, prof. KAAFM
dr Maria Jeż-Ludwichowska
dr hab. Agata Jurkowska-Gomułka, prof. WSiZ
prof. dr hab. Marcin Kamiński
dr hab. Iwona Karasek-Wojciechowicz
dr hab. Inga Kawka
adw. Stanisław Kłys
prof. dr hab. Hanna Knysiak-Sudyka
dr hab. Michał Kowalski prof. UJ
dr hab. Ewa Kruk, prof. UMCS
prof. dr hab. Piotr Kruszyński
dr hab. Katarzyna Krzysztofek-Strzała
prof. dr hab. Leszek Kubicki
dr hab. Grzegorz Kuca, prof. UJ
dr hab. Andrzej Kulig, prof. UJ
dr hab. Brygida Kuźniak, prof. UJ
dr hab. Marcin Kwiecień
prof. dr hab. Roman Kwiecień
dr hab. Joanna Lemańska
dr hab. Izabela Lewandowska-Malec, prof. UJ
prof. dr hab. Franciszek Longchamps de Brier
prof. dr hab. Jacek Majchrowski, Prezydent Miasta Krakowa
prof. dr hab. Dorota Malec
prof. dr hab. Jerzy Malec
dr hab. Marian Małecki, prof. UJ
dr hab. Mikołaj Małecki
dr hab. Katarzyna Małysa-Sulińska, prof. UJ
dr hab. Marcin Marcinko
prof. dr hab. Ryszard Markiewicz
dr hab. Łukasz Marzec
prof. dr hab. Andrzej Matlak
dr hab. Marek Mączyński, prof. UJ
prof. dr hab. Piotr Mikuli

dr hab. Maciej Miłkuła
prof. dr hab. Leszek Mitrus
dr hab. Piotr Mostowik, prof. UJ
dr hab. Monika Niedźwiedź
dr Michał Niezabitowski, Dyrektor Muzeum Krakowa
prof. dr hab. Iwona Niżnik-Dobosz
prof. dr hab. Wojciech Nowak, Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach
2012–2020
dr hab. Andrzej Olaś
dr hab. Krzysztof Oplustil, prof. UJ
dr hab. Justyna Ożegalska-Trybalska
dr hab. Tomasz Palmirski
dr hab. Marlena Pecyna, prof. UJ
prof. dr hab. Zdzisław Pietrzyk
prof. dr hab. Jerzy Pisuliński
prof. dr hab. Krzysztof Pleszka
prof. dr hab. dr h. c. Emil W. Pływaczewski
prof. dr hab. Beata Polanowska-Sygulska
prof. dr hab. Jacek Popiel, Rektor Uniwersytetu Jagiellońskiego
prof. dr hab. Jacek Purchla
prof. dr hab. Wacław Rapak
dr hab. Marta Romańska, prof. UJ
dr hab. Andrzej Rozmus, prof. WSiZ
prof. dr hab. Andrzej Rzepliński
SSN Barbara Skoczowska
dr hab. Ewa Skorczyńska
prof. dr hab. Arkadiusz Sobczyk
dr hab. Marta Soniewicka
prof. dr hab. Barbara Stańdo-Kawecka
prof. dr hab. Jerzy Stelmach
dr hab. Mateusz Stępień, prof. UJ
prof. dr hab. Krzysztof Stopka, Dyrektor Muzeum UJ Collegium Maius
prof. dr hab. Maria Szewczyk
prof. dr hab. Andrzej Szumański

Tabula gratulatoria

dr hab. Piotr Szwedo, prof. UJ

Joanna Ślaga, Zastępca Dyrektora Muzeum UJ Collegium Maius

dr hab. Szymon Tarapata

dr hab. Piotr Tereszkievicz, prof. UJ

dr hab. Grzegorz Tracz

prof. dr hab. Piotr Tuleja

mgr Patrycja Trzaska-Żurek

prof. dr hab. Wacław Uruszczak

dr Ewa Weigend

prof. dr hab. Tadeusz Włudyka

dr hab. Elżbieta Wojcieszko-Głuszko

dr hab. Marcin Wujczyk

dr Ewa Wyka

dr hab. Michał Wyrwiński

prof. dr hab. Wojciech Załuski

dr hab. Zdzisław Zarzycki

prof. dr hab. Kazimierz Zawada

prof. dr hab. Kazimierz Zgryzek

prof. dr hab. Eleonora Zielińska

prof. dr hab. Jan Zimmermann

prof. dr hab. Andrzej Zoll

dr hab. Artur Żurawik

mgr Michał Żurek

SŁOWO WSTĘPNE REKTORA UNIwersYTETU Jagiellońskiego

Nie ulega wątpliwości, że Pan Profesor Stanisław Waltoś, obchodzący w tym roku 90. rocznicę swoich urodzin, jest postacią nieprzeciętnie zasłużoną dla Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dla nauki polskiej i europejskiej.

Bogatego dorobku Pana Profesora, na który składają się wybitne dokonania o charakterze naukowym, dydaktycznym, organizacyjnym i popularyzatorskim, nie sposób przedstawić, a co dopiero omówić w tekście o tak skromnej objętości. Można by w związku z tym postawić tezę, w tych okolicznościach nieszczególnie jednak ryzykowną, że osiągnięciami Pana Profesora dałoby się z powodzeniem obdzielić przynajmniej kilku utytułowanych uczonych.

Wkład, jaki w trakcie swej bez mała 70-letniej pracy Pan Profesor Stanisław Waltoś wniósł w rozwój nauki, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Krakowa, Małopolski i Rzeczypospolitej Polskiej, należy uznać za imponujący i trudny do przecenienia. Jako wybitny historyk i teoretyk prawa, który swemu wszechstronnemu zainteresowaniu problematyką prawa karnego dawał wyraz w niezliczonych publikacjach naukowych (posiadających niejednokrotnie fundamentalne znaczenie dla dyscypliny), wycisnął niezatarty ślad na życiorysach co najmniej kilku pokoleń polskich prawników. Stał się dla nich w ten sposób niekwestionowanym autorytetem i wzorem do naśladowania.

Bezsporne jest, że koncepcje tworzone i popularyzowane przez Pana Profesora w minionych latach – zwłaszcza w okresie, w którym uczestniczył w pracach Komisji ds. Reformy Prawa Karnego, powołanej w celu opracowania projektu nowego kodeksu prawa karnego – nie przestają rezonować w środowisku polskich adwokatów, prokuratorów i sędziów, będąc dla nich niewyczerpanym źródłem inspiracji, z którego czerpać mogą między innymi w codziennej praktyce.

Zasługuje ponadto na podkreślenie, że w toku swej działalności Pan Profesor Stanisław Waltoś z powodzeniem łączył misję uczonego i nauczyciela akademickiego z obowiązkami Dyrektora Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius – które w trakcie swej kadencji, trwającej w latach 1977–2011, poddał gruntownej, wieloetapowej modernizacji, przygotowując je tym samym na wszelkie wyzwania współczesności – a także z konsekwentnym, głębokim zaangażowaniem w sprawy publiczne.

Z budzącym podziw zaangażowaniem Pan Profesor uczestniczył również w pracach Społecznego Komitetu Ochrony Zabytków Krakowa oraz wielu innych

instytucji muzealnych i społecznych. Dał się w ten sposób poznać jako społecznik autentycznie zatroskany o sprawy bliskie mieszkańcom Krakowa i Małopolski, jak również o kondycję dziedzictwa kulturowego regionu.

Za szczególnie cenny trzeba także uznać udział Pana Profesora w obradach Senatu Uniwersytetu Jagiellońskiego. Jako Senator najstarszej polskiej Wszechnicy od lat służy jej sprawom bezinteresownie i z bezgranicznym oddaniem, z wirtuozerią wykorzystując swą erudycję, rozległą i gruntowną wiedzę, długoletnie doświadczenie, a także niedościgły talent analityczny i niepospolity dar wymowy.

W związku z prześwietnym jubileuszem Pana Profesora Stanisława Waltosia pragnę w imieniu Senatu UJ i całej Społeczności akademickiej Uniwersytetu Jagiellońskiego przekazać Panu Profesorowi najserdeczniejsze życzenia zdrowia i wszelkiej pomyślności w życiu osobistym i zawodowym.

Prof. dr hab. Jacek Popiel

CZĘŚĆ I

PROFESOR

SPIS PUBLIKACJI PROFESORA STANISŁAWA WALTOSIA

1. MONOGRAFIE

- Akt oskarżenia w procesie karnym*, Warszawa 1963
Model postępowania przygotowawczego na tle prawnoporównawczym, Warszawa 1968
Postępowania szczególne w procesie karnym, Warszawa 1973
Owoce zatrutego drzewa. Procesy i wydarzenia, które wstrząsnęły prawem, wyd. 1, Kraków 1978; wyd. 2, Kraków 2010
Kodeks Etyki Zawodowej ICOM, tłumaczenie i wstęp, Ministerstwo Kultury i Sztuki, Warszawa 1993
Naczelne zasady procesu karnego, Warszawa 1998
Collegium Maius, fot. J. Podlecki, wyd. 1, Kraków 1999; wyd. 2, Kraków 2000
Krajobraz „Wesela”, wyd. 1, Kraków 1982; wyd. 2, zmienione i poprawione, Kraków 1992; wyd. 3, zmienione i poprawione, Kraków 2000
Na tropach doktora Fausta i inne szkice, Warszawa 2004
Kodeks Etyki ICOM; tłumaczenie nowej wersji Kodeksu i wprowadzenie; Warszawa 2009; reedycja Warszawa 2015
Grabież ołtarza Wita Stwosza, Warszawa 2015
Wędrowanie po wyspach pamięci, Warszawa 2019

2. PODRĘCZNIKI I INNE OPRACOWANIA DYDAKTYCZNE

- Podstawowe wiadomości z prawa i procesu karnego*, skrypt uniwersytecki, wspólnie z K. Buchałą i T. Hanauskiem, Kraków 1966
Zbiór kazusów do nauki prawa karnego procesowego, Kraków 1970
Zarys prawa karnego materialnego i procesowego, wspólnie z K. Buchałą i T. Hanauskiem, Kraków 1971
Proces karny w kazusach, Warszawa 1974, 1989, 1995
Zasady prawa i procesu karnego, skrypt ogólnopolski, wspólnie z K. Buchałą, Warszawa 1975
Postępowanie przed organami Państwa, makietka skryptu, wspólnie z J. Filipkiem, Kraków 1979
Proces karny. Zarys systemu, podręcznik akademicki, 10 wydań: Warszawa 1985, 1995 (bardzo poważnie, w 40%, zmienione wydanie), 1996, 1998 (napisane w 75% na nowo); wyd. 5, zmienione i poprawione, Warszawa 2001; wyd. 6, Warszawa 2002; wyd. 7, Warszawa 2003 (zmienione w 20%); wyd. 8, Warszawa 2005 (uzupełnione o rozdział XI, zaktualizowane); wyd. 9, Warszawa 2007 (zmienione w 15%); wyd. 10, Warszawa 2009 (zmienione i uzupełnione w 10%)
Proces karny. Zarys systemu, podręcznik akademicki, wyd. 1 (w ciągłej numeracji od 1985 r.); wyd. 11, wspólnie z P. Hofmańskim – część S.W. zmieniona i poprawiona w 40%, a nadto

nowa część P. Hofmańskiego (S. Waltoś – 80% i P. Hofmański rozdział XI – 20% i aneks), Warszawa 2013; wyd. 12, Warszawa 2015 (S. Waltoś – 80%, P. Hofmański – 20%); wyd. 13, Warszawa 2016 (S. Waltoś – 80%, P. Hofmański – 20%); wyd. 14, Warszawa 2018 (S. Waltoś 80%, P. Hofmański 20%); wyd. 15, Warszawa 2020 (S. Waltoś 80%, P. Hofmański 20%)

Podstawy prawa i procesu karnego, podręcznik dla studentów studiów administracyjnych, wspólnie z A. Markiem, wyd. 1, Warszawa 1999; wyd. 2, zmienione i poprawione, Warszawa 2001; wyd. 3, zmienione i poprawione, Warszawa 2003; wyd. 4, zmienione, Warszawa 2007

Proces karny. Kazusy, wspólnie z D. Szumiło-Kulczycką i Ł. Woźniakiem, Warszawa 2000

3. PRACE ZBIOROWE POD REDAKCJĄ S. WALTOSIA

Code of Criminal Procedure of the Polish People's Republic, redaktor tłumaczenia na j. angielski i wprowadzenia, Warszawa 1979

Humanitarian Traditions of the Polish Criminal Procedure. On the History of the Torture Abolition and the Free Expression in the Polish Criminal Procedure, redaktor i autor jednego z rozdziałów, Kraków 1983

Świadek w procesie sądowym, kierownik międzydyscyplinarnego badania empirycznego, redaktor, Warszawa 1985

Konstytucyjne podstawy wymiaru sprawiedliwości w sprawach karnych, redaktor, Warszawa 1989

Proces karny i polityka karna, kierownik programu badawczego, redaktor książki i autor wstępu, Kraków 1991

Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci Profesora Mariana Cieślaka, kierownik programu badawczego, główny redaktor książki, Kraków 1993

Problemy odpowiedzialności karnej. Księga ku czci Profesora Kazimierza Buchały, redaktor książki wspólnie z Z. Cwiakalskim, M. Szewczyk, A. Zollem, Kraków 1994

Relacje o przestępstwach i procesach w prasie codziennej Niemiec i Polski, redaktor wspólnie z D. Döllingiem i K.H. Gösselem, Kraków 1997; równoległe i powiększone niemieckie wydanie tej książki – *Kriminalberichterstattung in der Tagespresse in Deutschland und Polen*, Heidelberg 1998

Jednolitość orzecznictwa sądowego w sprawach karnych, redaktor, Kraków 1998

Zaskarżanie orzeczeń w procesie karnym [w:] Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Dody, redaktor wspólnie z A. Gaberle, Kraków 2000

Settlements in Criminal Procedures, redaktor wspólnie z J. Czapską, monograficzny zeszyt „Archivum Iuridicum Cracoviense” 2000, Vol. XXI–XXXII

Kompensacyjna funkcja prawa karnego. Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego, redaktor wspólnie z B. Nitą, P. Trzaską i M. Żurkiem, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002/2

Zagubiona szybkość procesu karnego. Jak ją przywrócić?, redaktor wspólnie z J. Czapską, autor wprowadzenia i współautor jednego z rozdziałów, Warszawa 2005

Zagubiona szybkość procesu karnego. Światło w tunelu, redakcja wspólnie z J. Czapską, autor wprowadzenia, rozdziału drugiego i podsumowania, Kraków 2007

Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój – prawo – organizacja, redaktor wspólnie z A. Rozmusem, Rzeszów 2008, tamże również studium autorstwa S.W.; wyd. 2, Rzeszów 2012; wyd. 3, zmienione i poprawione, Rzeszów 2013; wyd. 4, zmienione i poprawione, Warszawa 2016

Materiały z konferencji w dniu 18 kwietnia w Łańcucie, redaktor wspólnie z A. Rozmusem, Rzeszów 2009

- Biblia z lipowego drewna. Materiały z konferencji w 2007 r. z okazji powrotu Ołtarza Wita Stwosza do kościoła Mariackiego*, PAU, Parafia Mariacka w Krakowie, redaktor i autor jednego artykułu, Kraków 2008
- Dzieła wybrane Mariana Cieślaka*, redaktor przy współudziale M. Rusinka i S. Steinborna, t. 1–5, Kraków 2011
- Księga dedykowana dr Ewie Weigend*, redaktor i autor jednego artykułu, Kraków 2011
- Kariera naukowa w Polsce. Warunki prawne, społeczne i ekonomiczne*, redaktor wspólnie z A. Rozmusem i autor jednego artykułu, Warszawa 2012; wyd. 2, zmienione, Warszawa 2013; wyd. 3, zmienione i uzupełnione, Warszawa 2016

4. ROZPRAWY, STUDIA I ARTYKUŁY

- O niektórych niekonsekwencjach projektu kodeksu karnego*, wspólnie z S. Salmonowiczem, „Państwo i Prawo” 1956/10
- Zasada substytucji w ustroju prokuratury* [w:] *Zagadnienia prawa karnego i teorii prawa. Księga pamiątkowa ku czci profesora Władysława Woltera*, red. M. Cieślak, Warszawa 1959
- Modus procedendi nadzoru ogólnego prokuratury*, „Prawo i Życie” 1959/17
- Z procesów w dawnej Polsce*, „Palestra” 1959/9
- Konwalidacja w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1960/4
- Bezstronność prokuratora* [w:] *Na straży praworządności*, Kraków 1960
- Kolizja postępowania karnego i postępowania karno-administracyjnego*, „Palestra” 1961/12
- Zabójstwo krakowskiej modelki*, „Problemy Kryminalistyki” 1962/39
- Poszlaki w procesie o zabójstwo Ginalskiego*, „Problemy Kryminalistyki” 1962/40
- Z problematyki aktu oskarżenia*, „Nowe Prawo” 1962/6
- Zasądzenie z urzędu odszkodowania w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1962/10
- Wykonanie kary pozbawienia praw prowadzenia pojazdów mechanicznych*, „Nowe Prawo” 1963/11
- Sprawa morderstwa małżonków Zahnów*, „Problemy Kryminalistyki” 1963/42
- Napad na kantor wymiany*, „Problemy Kryminalistyki” 1963/44
- Problemy kontradiktoryjności w procesie karnym. Zasada równości stron*, „Państwo i Prawo” 1964/1
- Problemy kontradiktoryjności w procesie karnym. Kierowanie rozprawą sądową*, „Palestra” 1964/10
- Sprawa Maliszów*, „Problemy Kryminalistyki” 1964/49
- Uwagi o znaczeniu i aktualności wytycznych Sądu Najwyższego*, wspólnie z doc. S. Hanauską, „Nowe Prawo” 1965/5
- Zasada dewolucji w ustroju prokuratury*, „Nowe Prawo” 1965/10
- Dochodzenie w sprawach karno-administracyjnych*, „Nowe Prawo” 1967/3
- Problem niektórych wolności osobistych w świetle art. 74 Konstytucji PRL*, „Państwo i Prawo” 1967/8–9
- Karno-procesowe konsekwencje ustawy o Prokuraturze*, „Nowe Prawo” 1967/9
- Prasa a wstępne stadium procesu karnego*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1968/1
- Zniesławienie prasowe – stary problem w innym świetle*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1968/3
- Sąd – prasa – obiektywizm (polemika z A. Maciejewskim)*, „Prawo i Życie” 1968/24
- Problemy prawnoprocesowe przemówienia prokuratora na rozprawie głównej*, „Nowe Prawo” 1969/5
- Problemy informacji w naukach prawnych*, „Biuletyn Ośrodka Dokumentacji i Informacji Naukowej PAN” 1969/1(14)
- Oskarżyciel posiłkowy w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1969/10

- Przedstawiciel społeczny w nowym kodeksie postępowania karnego*, „Problemy Praworządności” 1969/9
- Istota i zakres uprawnień podejrzanego i jego obrońcy w niepowtarzalnych czynnościach śledczych i dochodzeniowych*, „Palestra” 1969/9
- Prawnoprocesowe reguły badania osobowości oskarżonego*, „Państwo i Prawo” 1970/8–9
- Założenia konstrukcyjne trybów szczególnych w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1970/7–8
- Zawieszenie postępowania w świetle przepisów nowego k.p.k.*, „Palestra” 1970/12
- Konsekwencje prawne zbiegu znamion przestępstwa i wykroczenia w czynie społecznie niebezpiecznym*, „Państwo i Prawo” 1970/11
- Rola sądu w postępowaniu przygotowawczym*, „Problemy Praworządności” 1971/1
- Tryb postępowania w stosunku do nieobecnych*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 1971/2
- Zniesławienie procesowe i krytyka prasowa. Słownik Prasoznawczy OBP*, Kraków 1973
- Oskarżyciel posiłkowy w praktyce sądowej*, „Państwo i Prawo” 1973/10
- Dochodzenie uproszczone w polskim procesie karnym*, „Zeszyty Naukowe UJ” 1973/61
- Granice ochrony krytyki prasowej*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1973/3
- Warunki dopuszczalności poligrafu w procesie karnym*, „Archiwum Medycyny Sądowej, Kryminologii i Kryminalistyki” 1974/1
- Problematyka prawna prostytutki hotelowej* [w:] *Problemy Turystyki Zagranicznej*, Kraków 1974
- Projekt kodeksu etyki pracownika nauki*, „Życie Szkoły Wyższej” 1975/1
- Sprawa Calasów*, „Gazeta Sądowa” 1975/18–19
- Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym*, „Państwo i Prawo” 1975/10
- Problemy działań związkowych na rzecz dalszego rozwoju nauki w Polsce Ludowej*, „Życie Szkoły Wyższej” 1976/6
- Prasa a sądy w USA. Czy jeszcze jedna kwadratura koła?*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1977/2
- Świadkowie w procesie karnym. Zamierzenia badawcze*, „Gazeta Prawna” 1977/18
- Współzależności prawa karnego materialnego i procesowego*, „Zeszyty Naukowe UJ. Prace Prawnicze” 1977/74
- Postępowania szczególne w polskim procesie karnym. Model a praktyka*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego” 1977/7, wspólnie z A. Gaberle
- Podstawowe gwarancje procesowe w procesie karnym USA w świetle badań empirycznych*, „Państwo i Prawo” 1978/3
- Badania poligraficzne w Polsce w świetle przepisów prawa, poglądów Sądu Najwyższego i nauki*, Katowice 1978, materiały konferencji: Wykorzystanie badań poligraficznych w sprawach karnych, nr 1
- Tradycje i rozwiązania modelowe opiniowania prac na stopnie i tytuły naukowe*, „Nauka Polska” 1980/11–12
- Model polskiego procesu karnego de lege ferenda*, „Państwo i Prawo” 1981/3
- Świadek w historii i świecie współczesnym. Studium prawno-porównawcze* [w:] *Świadek w procesie sądowym*, red. S. Waltoś, Warszawa 1985
- Prasa i proces karny w świetle prawa prasowego z 1984 r.*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1986/1
- O metodzie pisanie na marginesach (Polemika z A. Kaftalem)*, „Palestra” 1987/2
- Proces karny w przyszłej konstytucji PRL. Postulaty de lege ferenda na tle prawno-porównawczym*, „Państwo i Prawo” 1988/10
- 200-lecie Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela*, „Gazeta Prawnicza” 1989/17
- Przepisy dotyczące procesu karnego w przyszłej konstytucji PRL* [w:] *Studia Konstytucyjne*, t. 5, *Organy ochrony prawa. Regulacja w nowej konstytucji*, red. L. Garlicki, Warszawa 1989

- „Porozumienia” w polskim procesie karnym *de lege lata i de lege ferenda* (Próbna ocena dopuszczalności), „Państwo i Prawo” 1992/7
- Próba statystycznej i opisowej oceny wkładu Prof. Mariana Cieślaka w rozwój nauk penalnych. Analiza opisowa, wspólnie z Z. Dodą [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci profesora Mariana Cieślaka*, Kraków 1993
- Dopuszczalność porozumiewania się i uzgadniania rozstrzygnięć przez uczestników postępowania karnego w świetle polskiej procedury karnej [w:] *Porozumiewanie się i uzgadnianie rozstrzygnięć przez uczestników postępowania karnego*, red. i wstęp Andrzej J. Szwarc, Poznań 1993
- Świadek koronny – obrzeża odpowiedzialności, „Państwo i Prawo” 1993/2
- Tajny agent policji; na obrzeżach odpowiedzialności karnej, „Państwo i Prawo” 1993/11–12
- Węzłowe problemy rozprawy głównej w projekcie k.p.k. [w:] *Problemy kodyfikacji prawa karnego. Księga ku czci profesora Mariana Cieślaka*, Kraków 1993
- Projekt kodeksu postępowania karnego w świetle współczesnych tendencji rozwoju procedury karnej w Europie [w:] *Problemy reformy prawa karnego*, red. T. Bojarski, E. Skrętowicz, Lublin 1993
- Profesor Kazimierz Buchała. Garść refleksji nad życiorysem naukowym [w:] *Problemy odpowiedzialności karnej. Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Buchały*, Kraków 1994
- Uniwersytet Jagielloński w smudze Holocaustu [w:] *Księga pamiątkowa ku czci J. Haubenstock*, Kraków 1995
- Dylematy ochrony świadka w procesie karnym, „Państwo i Prawo” 1995/4
- Wszystkie dowody są ważne, „Prawo i Życie” 1995/40
- Prawo do tajemnicy dziennikarskiej a dowód prawdy na tle europejskich standardów ochrony praw człowieka, „Państwo i Prawo” 1996/4–5
- Harmonizacja polskiego prawa i procesu karnego z porządkiem prawnym Unii Europejskiej, wybrane zagadnienia [w:] *Współpraca europejska w zakresie wybranych aspektów wymiaru sprawiedliwości i spraw wewnętrznych*, „Zeszyty Fundacji Międzynarodowego Centrum Rozwoju Demokracji” 1996/10
- Nowa kasacja w prawie karnym, „Palestra” 1996/1–2
- Od dyplomu uniwersyteckiego do zawodu prawniczego, „Palestra” 1996/3–4
- Harmonizacja prawa karnego w Europie z polskiej perspektywy, wspólnie z A. Wąskiem, cz. 1 – „Palestra” 1996/11–12, cz. 2 – „Palestra” 1997/1–2
- Zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu [w:] *Węzłowe zagadnienia procedury karnej. Księga ku czci profesora Andrzeja Murzynowskiego*, „Studia Iuridica” 1997/33; przedruk „Gazeta Sądowa” 1999/2
- Nowe instytucje w kodeksie postępowania karnego z 1997 r., „Państwo i Prawo” 1997/8
- Niemiecki proces karny; zagadnienia podstawowe, „Prokuratura i Prawo” 1997/12
- Spór o świadka koronnego [w:] *Przestępczość zorganizowana i jej zwalczanie*, red. P. Hofmański, E. Pływaczewski, Białystok 1997
- Karnoprocusowa problematyka sprawozdawczości prasowej w Polsce [w:] *Relacje o przestępstwach i procesach karnych w prasie codziennej w Niemczech i w Polsce*, red. D. Dölling, H.K. Gössel, S. Waltoś, Kraków 1997
- Nowa procedura karna a oczekiwania społeczne, „Państwo i Prawo” 1998/9–10
- Kodeks postępowania karnego z 1997 r. – między tradycją a wyzwaniem współczesności [w:] *Nowa kodyfikacja karna. Zagadnienia wybrane*, red. E. Skrętowicz, Kraków 1998
- Pragmatyzm i antypragmatyzm w procedurze karnej [w:] *Nowe prawo karne procesowe. Zagadnienia wybrane. Księga ku czci Profesora Wiesława Daszkiewicza*, Poznań 1999

- Zachęty prawne i skarbowe do przekazywania darów i spadków na rzecz muzeów*, wspólnie z J. Serwackim [w:] *Zbiory publiczne a kolekcjonerstwo prywatne; problematyka ochrony dziedzictwa kulturowego w przeszłości i dzisiaj*, Warszawa 2000
- Porozumienia w procesie karnym w Europie. Próba syntetycznego spojrzenia*, „Prokuratura i Prawo” 2000/1
- Nieważność ipso iure, czyli przyczynek do hipertrofii środków zaskarżenia w polskim procesie karnym* [w:] *Środki zaskarżenia w procesie karnym. Księga pamiątkowa ku czci prof. Z. Dody*, redaktor wspólnie z A. Gaberle, Kraków 2000
- Opinia Rady Legislacyjnej o projekcie ustawy o zabytkach*, „Przegląd Legislacyjny” 2000/4
- Opinia Rady Legislacyjnej o projekcie rozporządzenia w sprawie wykroczeń*, „Przegląd Legislacyjny” 2000/4
- Stan prawa karnego*, „Przegląd Legislacyjny” 2001/1
- Dziesięć paradoksów w dziejach nauki i nauczania prawa karnego w UJ* [w:] *Księga ku czci prof. Stanisława Grodzkiego*, Kraków 2001
- O związku prawa karnego procesowego z kryminalistyką* [w:] *Nauka wobec przestępczości. Księga ku czci Profesora Tadeusza Hanauska*, red. J. Błachut, M. Szewczyk, J. Wójcikiewicz, Kraków 2001
- Opinia Rady Legislacyjnej o projekcie ustawy o Rzeczniku Praw Ofiar Przestępstwa*, „Przegląd Legislacyjny” 2001/2
- Miedzy odpłatą a racjonalizmem prawa karnego. Refleksje na tle polityki karnej w Polsce* [w:] *Mit represyjności albo o znaczeniu prewencji kryminalnej*, red. J. Czapska, H. Kury, Warszawa–Kraków 2002; opublikowano też w „Rocznik PAU” 2002
- Sądy grodzkie – miraż czy realizm?* [w:] *Księga jubileuszowa TBSP UJ*, Kraków 2001
- Wizja procesu karnego XXI wieku*, „Prokuratura i Prawo” 2002/1; opublikowano też w *Postępowanie karne w XXI wieku*, red. P. Kruszyński, Warszawa 2002
- Meandry legislacji w Polsce* [w:] *Prawo i ustroj Rzeczypospolitej Polskiej w perspektywie integracji z Unią Europejską*, Rzeszów 2002
- Postępowanie przygotowawcze we współczesnym polskim procesie karnym. Uwagi na marginesie modelu procesu* [w:] *Współczesne problemy procesu karnego i wymiaru sprawiedliwości; Księga pamiątkowa ku czci Profesora Kazimierza Marszała*, red. P. Hofmański, K. Zgryzek, Katowice 2003
- Prokuratura; jej miejsce wśród organów władzy, struktura i funkcje*, „Państwo i Prawo” 2002/4
- Siedem refleksji na temat legislacji*, opracowanie zbiorowe, wyd. Rzecznik Praw Obywatelskich, Warszawa 2003
- Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych – stary problem legislacyjny na nowo* [w:] *Prawo – społeczeństwo – jednostka. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Kubickiemu*, Warszawa 2003
- Główne nurty nowelizacji procedury karnej*, „Państwo i Prawo” 2003/4
- Tak zwane dochodzenie rejestrowe, czyli legislacyjna kula w płocie* [w:] *Aktualne problemy prawa i procesu karnego. Księga ofiarowana profesorowi Janowi Grajewskiemu*, Gdańsk 2003
- Wprowadzenie do problematyki odpowiedzialności podmiotów zbiorowych*, „Apelacja Gdańska. Kwartalnik” 2003/3
- Pragmatyczne wątki wielkiej nowelizacji procedury karnej* [w:] *Księga pamiątkowa Profesora Andrzeja Buślewicza*, red. A. Marek, Toruń 2004
- Przewlekłość procesu karnego w Polsce i środki jej zwalczania*, wspólnie z P. Hofmańskim, D. Szumiło-Kulczycką [w:] *Zagubiona szybkość procesu. Jak ją przywrócić?*, Warszawa 2005

- Czy klęska legislacji?* [w:] *Księga pamiątkowa ku czci Profesora Janusza Szwejki*, Kraków 2003
- Napoleoński model procesu karnego a współczesny polski proces karny*, „Czasopismo Historyczno-Prawne” 2005/57(2)
- O obstrukcji procesowej, czyli kilka uwag o nadużyciu prawa procesowego* [w:] *W kręgu teorii i praktyki prawa karnego, Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Wąska*, red. L. Leszczyński, E. Skrętowicz, Z. Hołda, Lublin 2005
- Perspektywy prac kodyfikacyjnych w zakresie prawa karnego w Polsce* [w:] *Prawnokarne aspekty wolności*, red. M. Mozgawa, Kraków 2006
- Sztuka legislacji – w hołdzie Juliuszowi Makarewiczowi* [w:] *50-lecie śmierci Juliusza Makarewicza*, red. E. Skrętowicz, Lublin 2007
- Domniemanie niewinności w świecie mediów – księga ku czci E. Skrętowicza*, Lublin 2007
- O polskim penalizmie penalnym, w związku z książką J. Pratta Penal Populizm*, wspólnie z J. Czapską [w:] *Nauki prawne wobec problemów współczesnej przestępczości. Księga jubileuszowa z okazji 70. rocznicy urodzin Profesora Andrzeja Gaberle*, red. K. Krajewski, Warszawa 2007
- Reforma procesu karnego w 2003 roku jako sposób na przyspieszenie postępowania* [w:] *Przewlekłość procesu karnego i środki jej zwalczania. Światło w tunelu*, Kraków 2007
- Korzenie współczesnego szkolnictwa wyższego; ścieżki tradycji prawnej* [w:] *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój – prawo – organizacja*, red. S. Waltoś, A. Rozmus, Rzeszów 2008
- Konstytucyjna zasada domniemanie niewinności a media*, „Nauka” 2009/1
- Dziesięciolecie kodeksu postępowania karnego z 1997 r. Zagadnienia wybrane*, „Państwo i Prawo” 2009/4
- Europejska procedura karna. Od sceptycyzmu do racjonalnego optymizmu* [w:] *Europejski Proces Karny. Materiały konferencji w dniach 21–22 XI 2008 w UW*, Warszawa 2010
- Kilka słów o polskim modelu postępowania przygotowawczego* [w:] *Rzetelny proces karny. Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdy*, red. J. Skorupka, Warszawa 2009
- W dziesięciolecie kodeksu postępowania karnego z 1997 r.* [w:] *Węzłowe problemy polskiego procesu karnego*, red. P. Hofmański, Warszawa 2010
- Czy proces karny w Polsce jest rzetelny?* [w:] *Węzłowe problemy prawa karnego, kryminologii i polityki kryminalnej. Księga pamiątkowa ofiarowana Profesorowi Andrzejowi Markowi*, red. V. Konarska-Wrzošek, J. Lachowski, J. Wójcikiewicz, Toruń 2010
- Sędzia śledczy – rys historyczny* [w:] *Nowy model postępowania przygotowawczego – sędzia śledczy, Konferencja w Sejmie 22 marca 2010*, Warszawa 2010
- O kazuistyce prawa uwag kilka*, wspólnie z J. Czapską [w:] *W poszukiwaniu dobra wspólnego. Księga jubileuszowa Profesora Macieja Zielińskiego*, red. A. Choduń, S. Czepita, Szczecin 2010
- Ołtarz Mariacki Wita Stwosza i... prawo karne* [w:] *Mysł i polityka. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Jackowi Majchrowskiemu*, t. 1, red. B. Szlachta, Kraków 2010
- Ławnicy – czy piąte koło u wozu?* [w:] *Funkcje procesu karnego. Księga jubileuszowa Profesora Janusza Tyłmana*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2011
- Perypetie z karierą naukową w Polsce – kilka wstępnych refleksji na tle klasycznych modeli tejże kariery* [w:] *Model kariery naukowej w Polsce*, Warszawa 2011
- O stabilności polskich kodyfikacji karnych* [w:] *Państwo prawa i prawo karne. Księga jubileuszowa Profesora Andrzeja Zolla*, t. 2, red. P. Kardas, T. Sikora, W. Wróbel, Warszawa 2012
- Kontradycyjność a prawda materialna* [w:] *Kontradycyjność procesu karnego*, red. P. Wiliński, Poznań 2013

- Profesor Marian Cieślak – jego krakowskie lata* [w:] *Profesor Marian Cieślak – osoba, dzieło, kontynuacja*, red. S. Steinborn, Gdańsk 2013
- Historia procesu karnego w latach 1956–1997* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013
- Tendencje rozwoju modelu polskiego procesu karnego. Proces karny XXI wieku*, wspólnie z P. Hofmańskim [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. 1, cz. 1, *Zagadnienia ogólne*, red. P. Hofmański, Warszawa 2013
- Zasada prawdy materialnej* [w:] *System Prawa Karnego Procesowego*, t. III, cz. 1, *Zasady procesu karnego*, red. P. Wiliński, Warszawa 2014
- Rzecznik oskarżenia publicznego – nieco inna koncepcja oskarżania w sprawach karnych z urzędu* [w:] *Fiat iustitia pereat mundus. Księga jubileuszowa poświęcona Sędziemu Sądowi Najwyższego Stanisławowi Zabłockiemu z okazji 40-lecia pracy zawodowej*, red. P. Hofmański, Warszawa 2014
- Krótko o genezie kodeksu postępowania karnego z 1997 roku* [w:] *Polski proces karny i materialne prawo karne w świetle nowelizacji z 2013 roku. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Januszowi Tylmanowi z okazji Jego 90. urodzin*, red. T. Grzegorzczak, Warszawa 2014
- Penalizm penalny i permissyvizm w jednym stoją domu* [w:] *Teraźniejszość totalna. Tezy o współczesności. Profesor Jerzy Chłopecki in memoriam*, red. A. Rozmus, Warszawa 2015
- Nowa kodyfikacja oczami jednego z kodyfikatorów*, „Biuletyn Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku” 2015
- A może jednolita forma postępowania przygotowawczego* [w:] *Wokół gwarancji współczesnego procesu karnego. Księga ku czci profesora Piotra Kruszyńskiego*, red. B.T. Bienkowska, H. Gajewska-Kraczkowska, M. Rogacka-Rzewnicka, Warszawa 2015
- Opinie biegłych – na ostrym zakręcie w polskim procesie karnym* [w:] *Bezpieczeństwo – Policja – Kryminalistyka. W poszukiwaniu prawdy przydatnej w praktyce*, red. J. Czapska, A. Okrasa, Kraków 2015
- Czy w Polsce istnieją jeszcze szkoły naukowe?* [w:] *Wykłady inaugurujące rok akademicki 2016/2017. Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji im. Marka Dietricha, LXVI*, Warszawa 2017
- Circulus vitiosus polskiej procedury karnej?* [w:] *Proces karny w dobie przemian*, red. S. Steinborn, K. Woźniewski, Księga VII Zjazdu Katedr Postępowania Karnego, Gdańsk 2018
- Kilka słów o projektowaniu nowej procedury karnej w Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych „Solidarności”* [w:] *Wkład krakowskiego i ogólnopolskiego środowiska prawniczego w budowę podstaw ustrojowych III Rzeczypospolitej (1980–1994)*, red. S. Grodziski, Kraków 2018
- Kilka refleksji w związku z konstytucyjnymi i etycznymi uwarunkowaniami rzetelności procesu karnego* [w:] *Ewolucja polskiego wymiaru sprawiedliwości w latach 2013–2018 w świetle standardów rzetelnego procesu*, Białystok 2019
- „Istota i zasady procesu karnego” – trzy wydania, trzy epoki, „Palestra Świętokrzyska” 2020/51–52
- W stulecie odzyskania Niepodległości – próba bilansu polskiej procedury karnej* [w:] *Quo vadit processus criminalis? Rzeczywistość i wyzwania*, red. R. Olszewski, A. Małolepszy, Warszawa–Łódź 2021
- Co pozostało z dorobku Komisji Kodyfikacyjnej RP w zakresie prawa i postępowania karnego?*, Forum Prawnicze – referat, który miał być wygłoszony dnia 12.11.2019 r. w UJ w Krakowie; oddany do druku w UJ

5. PRACE W JĘZYKACH OBCYCH

- Akcesorické funkce prípravneho řízení*, „Právník” 1967/6
- Struktura hlavního řízení w trestním procesu*, „Právník” 1968/3
- A bírosági tudósítás három vitás problémája*, „Magyar Jog” 1971/8
- The Judicial Techniques of Offender's Individualisation* [w:] *Techniques de l'individualisation*, Paris–Milano 1971
- Einige Probleme der Gerichtsberichterstattung*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 1971/4
- Funkce sudce v přípravném řízení w polském trestním procesu*, „Právník” 1971/11
- Trestné právo a trestná politika v socialistickej spoločnosti*, Bratislava 1973
- A terhelt eljárási helyzete a Lengyel Nepkoztársaságban*, „Magyar Jog” 1974/10
- Towards a code of ethics*, „Scientific World” 1976/1
- Porträts von Professoren der Jagiellonischen Universität*, Katalog der Ausstellung in Wien, współautorstwo
- Human rights in Polish criminal procedure*, „Revue des sciences et de droit pénal comparé” 1978/3
- L'abolition de la torture et des procès contre les sorcières en Pologne en 1776*, „Archivum. Iuridicum Cracoviense” 1978/11
- Code of Criminal Procedure of the Polish People's Republic*, wstęp, Warszawa 1979
- Die Stellung des beschuldigten Rückfalltäters im polnischen Strafprozess*, Jena 1978
- The Phenomenon of Special Proceedings in Criminal Procedure*, „Comparative Law Yearbook”, The Hague, 1979/3
- The violence offences and processual forms of their prosecution in Poland*, „Quaderni di Istituto Superiore Internazionale di Scienze Criminali” 1979/11
- Evaluation of Witness Testimony in Contemporary Judicial Procedure*, „Comparative Law Yearbook”, The Hague, 1981/5
- The legal status of polygraph in Poland*, wspólnie z J. Widackim, „Polygraph” 1981/10
- Die Reformtendenzen im polnischen Strafprozeß*, wspólnie z E. Weigend, „Recht in Ost und West” 1981/5
- The Abolition of Torture in Poland* [w:] *Humanitarian Traditions of the Polish Criminal Procedure. On the History of the Torture Abolition and Free Expression in the Polish Criminal Procedure*, ed. S. Waltoś, „Zeszyty Naukowe UJ” 1983/102
- The Diversion and Mediation in Polish Penal Law*, wspólnie z J. Skupińskim, „Revue internationale de droit pénal” 1984/3–4
- Zur Problematik der Beteiligung des Verletzten im Strafverfahren in Polen* [w:] *Zweites deutsch-polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie*, Baden-Baden 1986
- Die Presseberichterstattung im polnischen Strafprozeßrecht*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft” 1986/1
- Rolle und Würdigung der Zeugenaussagen in Straf- und Zivilprozessen in der VR Polen im Lichte der Untersuchungen*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 1987/20
- La justice et la presse en Pologne: Quelques observations sur la législation et la presse* [w:] *Justice pénale, police et la presse*, Travaux de l'Institut des sciences criminelles des Poitiers, Editions Cujas, Paris 1988
- Fernsehen und Strafprozess in Polen*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 1990/23
- Untersuchungshaft und Festnahme im polnischen Recht im Lichte der Menschenrechtsstandards* [w:] *Viertes deutsch-polnisches Kolloquium über Strafrecht und Kriminologie*, Baden-Baden 1991

- Le rôle du parquet en Pologne*, „Revue internationale de droit pénal” 63e année, 3e et 4e trimestres 1992 bis
- Conditions of access to the profession of judge and public prosecutor in Poland – selection criteria and recruiting procedures* [w:] *The training of judges and public prosecutors in Europe. Proceedings. Multilateral meeting, Lisbon, 27–28 April 1995*, Strasbourg 1996
- Beziehungen zwischen dem polnischen und dem deutschen Strafrecht in Vergangenheit und Gegenwart*, „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft” 1996/108(3)
- The codification of criminal procedure. Its theory and pragmatic approach toward it*, „Les Nouvelles études pénales” 1998/18
- Strafrechtliche Problematik der Prozessberichterstattung in Polen* [w:] *Kriminalberichterstattung in der Tagespresse. Rechtliche und kriminologische Probleme*, red. D. Dölling, H.K. Gössel, S. Waltoś, Heidelberg 1998
- Organized crime in Poland*, wspólnie z E. Pływaczewskim [w:] *Organized Crime in Baltic Region, Collected articles*, Riga, November 1997; również w *Organized Crime in the Baltic Sea Area*, „Nouvelles Etudes Pénales” No 16, Toulouse 1998
- Harmonisierung des Strafrechts aus polnischer Sicht* [w:] *Strafrecht und politischer Systemwechsel*, red. A. Eser, A. Zoll, Kraków 1998
- Die neue strafprozessuale Methoden der Bekämpfung der organisierten Kriminalität* [w:] *Organisierte Kriminalität und Verfassungsstaat*, C.F. Müller, 1998
- International jurisdiction over organized crime in Baltic states* [w:] *Organized Crime in Baltic States*, „Nouvelles Etudes Pénales” No 16, Toulouse 1998
- Die neue polnische Strafprozeßordnung und deutsches Strafprozeßrecht im Vergleich* [w:] *Festschrift für Hans Joachim Hirsch*, Köln 1999
- Settlements in Criminal Procedures in Europe: an Attempt of Synthesis* [w:] *Settlements in Criminal Procedures*, „Archivum Iuridicum Cracoviense” vol. XXXI–XXXII/1998–1999, Kraków 2000
- Theoretical and practical problems of witness protection in Poland*, referat z okazji 20-lecia Wydziału Prawa Uniwersytetu w Miskolcu, 2001
- Heilung der Prozesshandlungen* [w:] *Festschrift für H.K. Gössel*, Heidelberg 2002
- Konsensualverfahren im polnischen Strafprozess* [w:] *Kriminalität im Grenzgebiet*, t. 7, Heidelberg 2003
- Principles of criminal procedure and their application in disciplinary proceedings in Poland*, wspólnie z D. Szumiło-Kulczycką, „International Review of Penal Law” 2003/3–4
- Pragmatismus und Antipragmatismus im Strafprozess* [w:] *Festschrift für Albin Eser*, München 2005
- Die Abschaffung der Folter im Jahre 1776 in Polen und Litauen – Hintergründe und Wirkungen* [w:] *Nordrhein Westfälische Akademie der Wissenschaften, Vorträge C 392*, Verlag Ferdinand Schöningh 2004
- Die Beschleunigung des Strafverfahrens in Polen*, wspólnie z P. Hofmańskim i D. Szumiło-Kulczycką, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 2004–2005, vol. XXXVII–XXXVIII
- Die Beschleunigung des Strafverfahrens aus rechtsvergleichender Sicht. Versuch einer Generalisierung*, wspólnie z K.H. Göselem, „Archivum Iuridicum Cracoviense” 2004–2005, vol. XXXVII–XXXVIII
- Die Vision des Strafprozesses im 21. Jahrhundert* [w:] *Festschrift für Roland Miklau*, Linz–Wien 2006
- Einige Bemerkungen zu den Grundsätzen einer akademischen Ethik* [w:] *Festschrift für Heike Jung*, Saarbrücken 2007

Bolonia Process – Sources of [w:] Russian universities in a single European higher education and research area, Region of Cooperation; Issue 2(51), Kaliningrad 2007

„Schauspiel” im Gericht – Reflexionen aus polnischer Sicht [w:] Festschrift für Professor A.J. Szwarc, Frankfurt/Oder 2009

Die Entführung des Marienaltars von Veit Stoss nach Nürnberg [w:] Zwischen Kulturgeschichte und Politik. National Germanisches Museum in der Weimarer Republik und der Zeit des Nationalsozialismus, Nürnberg 2014

6. GLOSZY

Glosa do wyroku SN z dnia 17 lutego 1958 r., III K 1350/57, „Państwo i Prawo” 1959/7 (ustalenie momentu zakończenia rozprawy głównej oraz nieobecność oskarżonego na rozprawie jako bezwzględna przyczyna odwoławcza)

Glosa do wyroku SN z dnia 29 lipca 1959 r., VI KO 52/59, „Państwo i Prawo” 1960/7 (uprawnienia wydziałów finansowych prezydiów rad narodowych do wnoszenia w sprawach o przestępstwa karnoskarbowe aktów oskarżenia oraz skład sądu powiatowego rozpoznającego sprawę o te przestępstwa)

Glosa do postanowienia SN z dnia 12 grudnia 1961 r., II K 719/61, „Nowe Prawo” 1963/2 (sprzeczność pomiędzy sentencją wyroku ogłoszoną na rozprawie a sporządzoną na piśmie)

Glosa do uchwały SN z dnia 25 lipca 1963 r., VI KO 39/62, „Państwo i Prawo” 1964/2 (problematyka przerwy w rozprawie głównej)

Glosa do uchwały SN z dnia 12 maja 1960 r., VI KO 122/59, „Państwo i Prawo” 1961/4–5 (rola podpisu w pismach procesowych, w szczególności podpisu oskarżyciela na akcie oskarżenia)

Glosa do wyroku SN z dnia 14 lutego 1961 r., II K 79/61, „Nowe Prawo” 1961/11 (czy zaufanie do biegłych lekarzy psychiatrów zostaje osłabione przez fakt, iż biegli ci stanowią małżeństwo lub że pochodzą z jednej „szkoły” i pracę naukową wykonują pod jednym naukowym kierownictwem)

Glosa do wyroku SN z dnia 3 czerwca 1963 r., I K 752/62, „Nowe Prawo” 1964/6 (problematyka wartości dowodowej pomówienia w procesie karnym)

Glosa do wyroku SN z dnia 14 marca 1963 r., II K 46/63, „Państwo i Prawo” 1964/7 (problematyka zakazu przeprowadzania uzupełniającego postępowania dowodowego i ogłoszenia wyroku pod nieobecność oskarżonego tymczasowo aresztowanego)

Glosa do wyroku SN z dnia 14 marca 1963 r., III K 361/62, OSPiKA1965/9, poz. 180 (wpływ zakłóceń w psychice organu procesowego, a w szczególności sędziego, na ważność czynności procesowej)

Glosa do uchwały SN z dnia 4 czerwca 1964 r., VI KO 10/64, „Państwo i Prawo” 1965/1 (problematyka wznowienia umorzzonego postępowania przygotowawczego)

Glosa do wyroku SN z dnia 14 czerwca 1964 r., IV K 43/64, „Nowe Prawo” 1965/3 (zagadnienie uprawnienia lekarzy psychiatrów do oceny, czy stan silnego wzburzenia miał miejsce, czy też ocena taka wykracza poza ich uprawnienia)

Glosa do uchwały SN z dnia 6 sierpnia 1965 r., VI KZP 25/65, „Państwo i Prawo” 1966/10 (czy oskarżycielem jest ten tylko kto wnosi i popiera przed sądem oskarżenie, czy również ten kto prowadził śledztwo lub dochodzenie w danej sprawie?)

Glosa do uchwały SN z dnia 17 marca 1967 r., VI KZP 34/65, „Państwo i Prawo” 1967/11 (problematyka postępowania nakazowego)

- Glosa do uchwały SN z dnia 6 lipca 1967 r., VI KZP 18/67, „Nowe Prawo” 1968/2* (kwestia naruszenia zasady obiektywizmu organów procesowych, w szczególności poprzez powołanie na biegłego małżonka jednego z członków składu sądującego)
- Glosa do wyroku SN z dnia 12 października 1967 r., V KRN 686/67, „Państwo i Prawo” 1968/6* (problematyka chuligańskiego charakteru występu)
- Glosa do wyroku SN z dnia 26 października 1967 r., V KRN 762/67, OSPiKA 1968/11* (możliwość cofnięcia wniosku przy przestępstwach ściganych na wniosek pokrzywdzonego)
- Glosa do uchwały SN z dnia 4 lipca 1968 r., VI KZP 25/68, „Państwo i Prawo” 1969/7* (rola zawiadomienia o przestępstwie złożonego przez funkcjonariusza Milicji w sprawie o czyn o charakterze chuligańskim)
- Glosa do wyroku SN z dnia 27 lutego 1969 r., V KRN 66/69, „Państwo i Prawo” 1970/1* (kwestia tożsamości czynu i zasady legalizmu w odniesieniu do sądu)
- Glosa do uchwały SN (7) z dnia 26 czerwca 1970 r., VI KZP 17/70, „Nowe Prawo” 1971/1* (możliwość zmiany przez sąd postanowienia o tymczasowym aresztowaniu oraz zaskarżalność orzeczenia sądu uchylającego tymczasowe aresztowanie)
- Glosa do uchwały SN z dnia 26 czerwca 1970 r., VI KZP 18/69, „Państwo i Prawo” 1971/7* (możliwość wniesienia przez prokuratora rewizji na korzyść oskarżonego w sprawach z oskarżenia prywatnego, które objął ściganiem lub do których przyłączył się po stronie oskarżenia)
- Glosa do uchwały SN z dnia 14 stycznia 1971 r., VI KZP 66/70, „Nowe Prawo” 1971/7–8* (ważność konkludentnego oświadczenia woli oraz kwestia konwalidacji uchybień popełnionych przez organ procesowy w kontekście sposobów dopuszczania pokrzywdzonego do udziału w postępowaniu sądowym – w charakterze oskarżyciela posiłkowego)
- Glosa do uchwały SN z dnia 21 stycznia 1971 r., VI KZP 68/70, OSPiKA 1971/12* (uprawnienie „nieprokuratorskich” oskarżycieli do wnoszenia rewizji i żądania uzasadnienia wyroku pierwszej instancji)
- Glosa do uchwały SN z dnia 25 sierpnia 1972 r., VI KZP 21/72, „Nowe Prawo” 1973/4* (przerwa biegu przedawnienia ścigania przestępstw w kontekście wszczęcia postępowania przed kolegium do spraw wykroczeń)
- Glosa do uchwały SN z dnia 20 marca 1974 r., VI KZP 33/73, „Państwo i Prawo” 1974/8–9* (wniosek o ściganie w postępowaniu przyspieszonym)
- Glosa do wyroku SN z dnia 8 lutego 1974 r., V KR 42/74, „Nowe Prawo” 1975/9* (problematyka zapewnienia swobody wypowiedzi osoby przesłuchiwanej)
- Glosa do wyroku SN z dnia 15 listopada 1975 r., V KRN 109/75, „Nowe Prawo” 1977/2* (obowiązywanie zasady *in dubio pro reo* w postępowaniu przed kolegium do spraw wykroczeń)
- Glosa do wyroku SN z dnia 14 grudnia 1977 r., I KR 136/77, wspólnie z J. Widackim, „Nowe Prawo” 1979/7–8* (dopuszczalność i sposób przeprowadzania badań wariograficznych w procesie karnym)
- Glosa do postanowień SN z dnia 20 kwietnia 1979 r., KZ 46/79 i z dnia 3 maja 1979 r., Z 17/79, „Państwo i Prawo” 1980/7* (sądowa kontrola tymczasowego aresztowania po wniesieniu aktu oskarżenia oraz granic uprawnień sądu podczas kontroli zasadności stosowania tymczasowego aresztowania stosowanego w postępowaniu przygotowawczym)
- Glosa do wyroku SN z dnia 11 października 1979 r., II KR 276/79, „Państwo i Prawo” 1981/7* (dopuszczalność przesłuchania osoby podejrzanej w charakterze podejrzanego przed wydaniem postanowienia o przedstawieniu zarzutów)
- Glosa do wyroku SN z dnia 26 maja 1981 r., IV KR 100/81, „Państwo i Prawo” 1983/6* (swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w kontekście wielokrotności przesłuchań oraz moc dowodowa uzyskanego w ten sposób przyznania się do winy przez oskarżonego)

- Glosa do wyroku SN z dnia 11 lutego 1982 r.*, II KR 6/82, „Państwo i Prawo” 1984/1 (dopuszczalność badania z użyciem poligrafu w toku dochodzenia w niezbędnym zakresie)
- Glosa do wyroku SN z dnia 30 maja 1985 r.*, I KR 119/85, OSPiKA 1986, poz. 193k (przesłanki zwrotu lub przekazania sprawy prokuratorowi celem usunięcia istotnych braków postępowania przygotowawczego)
- Glosa do wyroku SN z dnia 2 kwietnia 1996 r.*, V KKN 2/96, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 1997/4, poz. 72k (możliwość rozszerzenia zakresu rozpoznania sprawy w postępowaniu kasacyjnym na oskarżonych, którzy nie zaskarżyli orzeczenia oraz przesłanki tego rozszerzenia)

7. RECENZJE

- Woprosy ugołownogo prociessa w praktice Wierchownoho Suda SSSR*, „Państwo i Prawo” 1958/5–6
- Williams G., *The Proof of Guilt*, „Palestra” 1959/11
- Frank J., Frank B., Hoffman H.M., *Not Guilty*, „Palestra” 1960/4
- Koestler A., Ralph R., *Hanged by the Neck*; L. Hale, *Hanged in Error*, „Palestra” 1962/10
- Gurjejew A., *Grazdanskij isk w ugołownom prociessie*, „Państwo i Prawo” 1963/1
- Książka o niektórych procesach z udziałem przysięgłych*, „Palestra” 1963/6
- Žogin N.W., Fatkulin F.N., *Wozbuzhdenije ugołownogo dieła*, „Państwo i Prawo” 1963/7
- Hauge R., *Crime and the Press* [w:] *Scandinavian Studies in Criminology*, t. 1, Oslo 1965, „Zeszyty Prasoznawcze” 1966/1
- Gellhorn W., *Protecting of Citizens against Administrators in Poland*, /Nadb. z Columbia Law Review, Nov. 1965, „Zeszyty Prasoznawcze” 1967/1
- Meyer J., *Die Dialektik im Strafprozess*, Tübingen 1965, „Państwo i Prawo” 1967/2
- Richter und Journalisten*, praca zbiorowa, Wien 1965, „Zeszyty Prasoznawcze” 1967/1
- Ancel M., *La défense sociale nouvelle*, „Państwo i Prawo” 1967/10
- Cisarova D., *Obhajce v československom trestnim rizeni*, „Państwo i Prawo” 1968/3
- Herrmann H., Hinderer H., Lehman U., *Das Geständnis*, „Problemy Kryminalistyki” 1968/1
- Kunicka-Michalska B., *Fakcyjne oskarżenie w prawie karnym na tle prawno-porównawczym*, „Nowe Prawo” 1969/7–8
- Lipczyńska M., *Zdanie prywatne w praktyce procesu karnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1969/2
- Reynold H., *Justiz und Öffentlichkeit*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1969/2
- Sbornik prací z trestního práva*, „Państwo i Prawo” 1971/1
- Poole-Griffiths F., Mueller G.O., *Comparative Criminal Procedure*, „Państwo i Prawo” 1972/1
- Majewski T., *Uprawnienia jednostki gospodarki społecznej w procesie karnym*, „Nowe Prawo” 1972/2
- Lehr W., Berg K., *Rundfunk und Presse in Deutschland*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1973/3
- Prusak F., *Pociągnięcie podejrzanego do odpowiedzialności karnej*, „Państwo i Prawo” 1975/12
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, wyd. 1, „Państwo i Prawo” 1977/1
- Szerer M., *Kultura i prawo*, „Państwo i Prawo” 1984/9
- Eser A., Meyer J., *Öffentliche Vorverurteilung und Faires Strafverfahren*, „Zeszyty Prasoznawcze” 1987/4
- Murzynowski A., *Istota i zasady procesu karnego*, wyd. 3, „Państwo i Prawo” 1995/3
- Tomaszewski T., *Proces amerykański. Problematyka śledcza*, „Państwo i Prawo” 1996/7
- Stefański R.A., *Instytucja pytań prawnych do Sądu Najwyższego w sprawach karnych*, „Państwo i Prawo” 2002/6

- Rau Z., *Przestępczość zorganizowana w Polsce i jej zwalczanie*, „Prokuratura i Prawo” 2002/12
Sądy w opinii społecznej, red. M. Burucka Arctowa i K. Pałęcki, Kraków 2003, „Prokuratura i Prawo” 2004/4
Przestępczość zorganizowana; świadek koronny i terroryzm w ujęciu praktycznym, red. E. Pływaczewski, Zakamycze 2005, „Państwo i Prawo” 2005/1
Barańska K., *Muzeum etnograficzne; misje, struktury, strategie*, Wyd. UJ 2004, „Muzealnictwo” 2005/44
Girdwoyn P., *Zarys niemieckiego procesu karnego*, Temida 2, 2006, „Państwo i Prawo” 2007/7
Podemski S., *Pitaval PRL*, „Państwo i Prawo” 2007/6
Warylewski J., *Kara – podstawy filozoficzne i historyczne*, „Państwo i Prawo” 2008/3
Barańska K., *Muzeum w sieci znaczeń; Zarządzanie z perspektywy nauk humanistycznych*, Kraków 2013, „Muzealnictwo” 2013/54

8. VARIA MAJĄCE CHARAKTER PRAWNICZY

- Pitaval krakowski. Dzieje słynnych procesów*, wspólnie z S. Salmonowiczem i J. Szwiąją, wyd. 1, Warszawa 1962; wyd. 2, Kraków 1968; wyd. 4, Kraków 1993; wyd. 5, Kraków 2010; wyd. 6, poprawione i zaktualizowane, Kraków 2021
Hasła do *Encyklopedii wiedzy o prasie*, red. J. Maślanka, Ossolineum 1976
Włodzimierz Lewicki [w:] *Polski Słownik Biograficzny*, PAN, t. XVII/2, z. 73
Stanisław Edward Nahlik. 1911–1991. *Wspomnienie pośmiertne*, „Państwo i Prawo” 1992/4; też w „Polish Yearbook of International Law” 1993, t. 19, 1991–1992
Kodeks karny, postępowania karnego, karny wykonawczy. Europejska Konwencja Praw Człowieka. Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych. Przepisy wykonawcze, oprac. S. Waltoś, J. Rybak, A. Świątłowski, Bielsko-Biała 1993–1996 (wyd. 1–5), wprowadzenie – S. Waltoś
Kodeks wykroczeń. Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia. Ustawa o ustroju kolegiów do spraw wykroczeń. Przepisy wykonawcze i związkowe, oprac. S. Waltoś, Z. Wrona, A. Świątłowski, B. Nita, Bielsko-Biała 1995, wprowadzenie – S. Waltoś
Kodeks wykroczeń, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, wstęp S. Waltoś i Z. Wrona, Bielsko-Biała 1996
Kodeks karny wykonawczy, oprac. S. Waltoś, A. Świątłowski, Warszawa 1998, wprowadzenie – S. Waltoś
Kodeks karny, Warszawa 1998, wprowadzenie – S. Waltoś
Kodeks postępowania karnego. Ustawa o świadku koronnym. Konstytucja RP (wybór), Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (wybór), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (wybór), konkordancje, oprac. S. Waltoś, A. Świątłowski, Warszawa 1998, wprowadzenie – S. Waltoś
Zbigniew Doda (1943–1999). *Wspomnienie pośmiertne*, „Państwo i Prawo” 1999/4
Kodeks etyki ICOM a nowa ustawa muzealna [w:] *Przeszłość przyszłości... Księga pamiątkowa ku czci profesora Stanisława Lorentza w setną rocznicę urodzin*, Warszawa 1999
Stanisław Estreicher [w:] *Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji UJ*, red. W. Uruszczak, J. Stelmach, Kraków 2000
Władysław Wolter [w:] *Sylwetki zmarłych członków Oddziału Krakowskiego Polskiej Akademii Nauk*, Kraków 2002
Zbigniew Gostyński (1944–2000). *Wspomnienie pośmiertne*, „Państwo i Prawo” 2001/3; *Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, „Czasopismo Nauk Penalnych” 2002/2

- Gdy marzenia ubieraliśmy w paragrafy (o społecznych projektach k.p.k. i prawa prasowego)* [w:] *Obywatelskie inicjatywy ustawodawcze Solidarności w latach 1980–1990*, Warszawa 2001
- Papierowy tygrys w parku jurajskim*, wspólnie z P. Hofmańskim i S. Zabłockim, „Rzeczpospolita” z 26.11.2000 r. (o aresztowaniu tymczasowym i kasacji w projekcie noweli Kodeksu postępowania karnego z września 2000 r.)
- Laudacja ku czci prof. Tadeusza Zielińskiego, „Alma Mater” 2001/1
- Problem reformy prokuratury – rozszerzone tezy*, „Prokurator” 2001/4
- Od fikcji do sensownego unormowania kompensacji szkody w procesie karnym* [w:] *Księga poświęcona pamięci Profesora Zbigniewa Gostyńskiego*, redaktor wspólnie z B. Nitą i M. Żurkiem, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2002/2
- Ekspertyza na temat kryzysu wymiaru sprawiedliwości w Polsce* [w:] *Przyszłość polskiego wymiaru sprawiedliwości*, red. A. Zieliński, M. Zubik, Warszawa 2002
- Mediacja – głos w dyskusji panelowej*, Rzecznika Praw Obywatelskich, Warszawa 2003
- Odpowiedzialność karna podmiotów zbiorowych*, „Edukacja Prawnicza” 2003/12
- Stanisław Stomma (1908–2005)*, „Państwo i Prawo” 2006/1
- Siedem kanonów etyki...* [w:] *Prace poświęcone pamięci Adama Uruszczaaka*, red. J. Halberda, M. Hosowicz, A. Karabowicz, Kraków 2006
- Teatr w sądzie* [w:] *Studia Lodomeriana. Księga ku czci A. Zielińskiego*, Kraków 2007
- Wprowadzenie do dyskusji panelowej w TK, Warszawa 2008
- Sprawiedliwość po Ziobrze. To trzeba zrobić!*, „Polityka” Nr 45 (2628) z 10.11.2007 r.
- Co nieco o tej książce i na jej kanwie*, wstęp do książki L. Gardockiego, *Naprawdę jesteśmy trzecią władzą*, Wrocław 2007
- Pani Marianna i jej badania, wspomnień kilka* [w:] *W kregu prawa nieletnich. Księga pamiątkowa ku czci Profesor Marianny Korcyl-Wolskiej*, red. P. Hofmański, S. Waltoś, Warszawa 2009
- Wspomnienie o prof. Marianie Cieślaku*, „Państwo i Prawo” 2010/5
- Laudacja ku czci Andrzeja Murzynowskiego, wygłoszona dnia 12.05.2010 r., „Alma Mater” 2010/7–8
- Muzea regionalne w świetle prawa* [w:] *Muzea regionalne. Jaka przyszłość?*, red. K. Łukowski, Pułtusk 2010
- Ewa Weigend i jej Freiburg* [w:] *Księga dedykowana dr Ewie Weigend*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2011/15
- O księdze jubileuszowej Andrzeja Zolla*, „Alma Mater” 2012
- A to było jeszcze tak niedawno...* [w:] *Zagadnienia teorii i nauczania prawa karnego. Kara łączna. Księga Jubileuszowa Profesora Marii Szewczyk*, red. W. Górski, P. Kardas, T. Sroka, W. Wróbel, Kraków 2013
- Krótkie wprowadzenie do arcyciekawej lektury*, wstęp do książki E. Łętowskiej i K. Pawłowskiego, *O prawie i mitach*, Warszawa 2013
- Głos w dyskusji panelowej na temat wielkiej reformy*, „Prokuratura i Prawo” 2015/1–2
- Stanisław Estreicher [w:] „Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności” 2015
- Reminiscencje wrocławskie, czyli jak nie zostałem profesorem Uniwersytetu Wrocławskiego* [w:] *Na styku prawa karnego i prawa o wykroczeniach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Markowi Bojarskiemu*, t. 2, Wrocław 2016
- Jeszcze raz o „Grabieży ołtarza Wita Stwosza”. Recenzja czy paszkwil Dariusza Matelskiego?*, „Meritum” 2016/8, Rocznik Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego
- Wspomnienie o prof. Andrzeju Murzynowskim*, „Państwo i Prawo” 2017/3

Adwokatura na jej stulecie [w:] *100 lat Odrodzonej Adwokatury Polskiej 1918–2018*, Naczelna Rada Adwokacka, Warszawa 2018

9. PRACE Z ZAKRESU HISTORII KULTURY

Legal and Ethical Problems in the Context of Modern Polish Museums, „The International Journal of Museum Management and Curatorship” 1986/5

Losy rysunku Wita Stwosza i innych „stwoszanów” z Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego [w:] *Kraków w czasach Wita Stwosza*, red. J.M. Małecki, Kraków 1986

Spór o Fausta, „Kraków” 1988/1

Dzieje klocek drzeworytniczych wykonanych dla Biblii Lutra z 1534 r. [w:] *Curia Major, księga ku czci A. Ciechanowieckiego*, Warszawa 1990; zmieniona wersja: *Zu den Druckstöcken der Luther-Bibel des Jahres 1534*, w katalogu wystawy w Bochum 1990

Some remarks on the ICOM Code of museum ethics, „Opuscula Musealia” 1991/5

Collegium Maius. Budynek i zbiory Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 1992

Aspekty prawne Kodeksu Etyki ICOM, tłumaczenie na język polski Kodeksu Etyki ICOM, „Zdarzenia Muzealne” 1992/4

Uniwersytet Jagielloński – The Jagiellonian University (album), Kraków 1994, 1998

Wstęp i tłumaczenie z j. angielskiego i francuskiego Kodeksu Etyki ICOM, Warszawa 1993

Wstępy do różnych katalogów wystaw czasowych, np. Feliksa Topolskiego, Krystyny Schwärzer-Litwornia, „Skarby UJ”, przewodniki po Collegium Maius, Rydlówce, wstęp w albumie o Uniwersytecie Jagiellońskim itp.

Wstęp do katalogu *Silva rerum*, Muzeum UJ, Kraków 1998

I tylko ślady po nim pozostały, rzecz o Ksawerym Pułtowskim, w katalogu wystawy „Czas Nieutrącony”, Kraków 1998

Profesor Adam Zieliński – Merentibus, „Alma Mater” 1999/15

Wstęp do katalogu wystawy „Roman Ingarden”, Muzeum UJ, Kraków 2000

O Adamie Zielińskim, posłowie Jego książki *Taitai. Opowiadania chińskie*, Kraków 2000

Mieczysław Pruszyński; zamiast laudacji, „Alma Mater” 2000/5

Słowo wstępne [w:] *Katalog wystawy Skarby Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Muzeum UJ, Kraków 2000

Kronika trzech dni, „Alma Mater” 2000/24

Budowniczo-międzyludzkie mosty, laudacje Daniela Beauvois, Michała Głowińskiego, Stanisława Stommy, Tomasza Venclovy [w:] *Kronika Wielkiego Jubileuszu Odnowienia Akademii Krakowskiej*, numer spec. „Alma Mater” 2000/26

Wspomnienia snute nici nostalgii, żalu i przyjaznej zazdrości [w:] *Jubileuszowe Sprawozdanie Dyrekcji Liceum Ogólnokształcącego w Dębicy*, Dębica 2000

Zegar z „Pana Tadeusza” – przyczynek do historii mitów muzealnych [w:] *Księga Ku Czci Profesora Andrzeja Rottermunda w sześćdziesiątą rocznicę urodzin od przyjaciół, kolegów i współpracowników*, Warszawa 2001

Tadeusz Chrzanowski, Moje spotkania z Tadeuszem Chrzanowskim; w Jego 75 rocznicę urodzin, „Biuletyn SKOZK” 2001/46

Przeszłość w każdym szczególe (z okazji odznaczenia medalem Merentibus), „Alma Mater” 2001/31

Fundamentalne problemy prawne polskich muzeów [w:] *Spotkania w willi Struwego*, Warszawa 2001

Zaginiona karta Kroniki Długosza (próba apokryfu), „Alma Mater” 2001/9; przedruk w *Zabawy literackie krakowskich uczonych*, zebrał i opracował H. Markiewicz, Kraków 2007

- Współczesne szkoły wyższe a tradycja uniwersytecka* [w:] *Meandry tradycji – zakręty ponowoczesności*, Rzeszów 2002
- Kilka słów o dziedzictwie uniwersyteckim. Z okazji wręczenia nagrody im. A. Gieysztor*, „Alma Mater” 2004/4
- Słowo wstępne* [w:] *Katalog wystawy Zdzisława Pabisiaka*, Kraków 2004
- Kilka refleksji o tradycji uniwersyteckiej i realiach polskich uniwersytetów* [w:] *Księga ku czci Profesora Franciszka Ziejki*, Kraków 2005
- Czy Kraków staje się prowincją kulturalną?*, „Kraków” 2004/2
- De potestate, de civitate ac de artibus*, „Wiadomości ASP” 2004/11
- Wprowadzenie do katalogu „Uczony i jego pracownia”, Kraków 2005
- Hommagium dla Józefa Andrzeja Gierowskiego* [w:] *Wspomnienia o J.A. Gierowskim*, Kraków 2006
- On Nicolaus Copernicus in Krakow*, Katalog „bylicjanów” wystawy w Szwecji, Uppsala 2006
- Kilka słów o archeologicznych śladach uniwersytetu krakowskiego* [w:] *Archeologiczne ślady uniwersytetu krakowskiego*, Katalog wystawy, Kraków 2006
- Głosa do tekstu profesora Andrzeja Rottermunda* [w:] *Własność a dobra kultury*, Warszawa 2006
- Źródła historyczne procesu bolońskiego* [w:] *Poza barierą czasu i przestrzeni. Księga jubileuszowa dla Profesora J. Chłopeckiego*, Rzeszów 2007
- Wprowadzenie do katalogu „Kolegia średniowiecznych uniwersytetów europejskich”, Kraków 2007
- Uniwersytet w porozbiorowym Krakowie. Od 1795 r. do współczesności* [w:] *Kraków dla Rzeczypospolitej. Urbs celeberrima*, praca zbiorowa, Kraków 2008
- Korzenie współczesnego szkolnictwa wyższego* [w:] *Szkolnictwo wyższe w Polsce. Ustrój – prawo – organizacja*, red. S. Waltoś, A. Rozmus, Rzeszów 2008
- Muzeum UJ – próba bilansu i co dalej?*, „Alma Mater” 2008/12
- Wprowadzenie do katalogu wystawy „Zanim zasadzono dąb wolności”, Muzeum UJ, Kraków 2008
- Uniwersytet, dzieje – obyczaje* [w:] *Collegium Maius, Sfery i cienie*, red. A. Nowakowski, Kraków 2009
- Evakuacja Ołtarza Mariackiego Wita Stwosza w 1939 r.* [w:] *Biblia z lipowego drzewa. Materiały konferencji w dniu 4 XII 2007 r. w Krakowie*, Kraków 2009
- Kanony konserwacji – nieco historii i współczesności* [w:] *Materiały konferencji w dniach 11 i 12 XII 2008 r.*, Kraków 2011
- Posłowie do książki o Andrzeju Noskowskim, Pułtusk 2011
- Laudacja ku czci Andrzeja Ciechanowieckiego, wygłoszona 11.05.2009 r., „Alma Mater” 2009/6
- Krótkie rozważania o władzy, sztuce i prawie* [w:] *Krajobrazy przeszłości. Księga ofiarowana doktorowi Adolfowi Józewce*, Ossolineum 2009; zmieniona wersja wykładu opublikowana w ASP w Krakowie, poz. 33
- La Universidad Jagellon, tradicion y modernidad* [w:] *Polonia. Terros y Colecciones Artisticas*, red. B. Biedrońska-Słota, Madrid 2011
- Wstęp do książki *Zagrożenia dzieł sztuki i meandry ich zagrożenia*, Kraków 2012
- Moje 50 lat w Uniwersytecie Jagiellońskim (z okazji nadania godności profesora honorowego)*, „Alma Mater” 2012/7–8
- Sprawozdanie z 35 lat w Collegium Maius*, „Alma Mater” 2012/3
- Muzealnik jako ekspert na rynku sztuki* [w:] *Problematyka identyczności dzieł sztuki na polskim rynku*, Warszawa 2012

- Kolekcjonerstwo muzealne i muzealników w świetle Kodeksu Etyki ICOM* [w:] *Kultura w praktyce*, cz. 3, red. W. Szafrński, Poznań 2014
- Uniwersytet Jagielloński* [w:] *Węzły pamięci niepodległej Polski*, red. Z. Najder, Warszawa 2014
- Misja, etyka, wartości. Pytania o wartościotwórczą rolę muzeów* [w:] *I Kongres Muzealników Polskich*, Narodowe Centrum Kultury, Warszawa 2015
- O muzeach*, wywiad napisany w odpowiedzi na pytania prof. Doroty Folgi-Januszewskiej [w:] *Muzea, muzealia, muzealnicy*, Kraków 2016
- Muzea w moim życiu – opowiada Stanisław Waltoś* [w:] *Muzeum etyczne. Księga dedykowana Profesorowi Stanisławowi Waltosiowi w 85 rocznicę urodzin*, red. D. Folga-Januszewska, Kraków 2017
- Rola kodeksów etycznych ICOM w kształtowaniu postaw etycznych wobec dóbr kultury* [w:] *Prawo wobec kultury i sztuki*, red. J. Sobczak, K. Chałubińska-Jentkiewicz, K. Kakareko, Warszawa 2018
- Muzea, muzea, muzea – fenomen naszych czasów*, „Kraków” 2018/5
- Wstęp* [w:] Z. Cieślak, I. Gredka-Ligarska, P. Gwoździewicz-Matan, I. Lipowicz, A. Matan, K. Zeidler, *Ustawa o muzeach. Komentarz*, Warszawa 2020
- Zajrzyj w oczy krakowskim maszkaronom. O „Czasie” A. Nowakowskiego*, „Wolna Sobota. Magazyn Gazety Wyborczej” z 17.07.2021 r.

SYLWETKA PROFESORA STANISŁAWA WALTOSIA

Niełatwo jest pisać o roli i znaczeniu, jakie osoba Profesora Stanisława Waltosia odegrała dla polskiej nauki i kultury. Bogactwo dorobku oraz osiągnięć musi przytłaczać każdego, komu przychodzi się zetknąć z osobą Profesora. Sytuację utrudnia fakt, że sylwetka Profesora Stanisława Waltosia była już wielokrotnie opisywana i opiewana przy różnych uroczystościach, z których wspomnieć wypada tylko najważniejsze, takie jak: nadanie tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie (2004 r.), nadanie tytułu doktora honoris causa Bałtyckiego Uniwersytetu Federalnego im. Immanuela Kanta w Kaliningradzie (2007 r.), tytułu doktora honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego (2011 r.), nadanie medalu „Merentibus”, stanowiącego najwyższe odznaczenie Uniwersytetu Jagiellońskiego, tylko wyjątkowo przyznawane własnym pracownikom (2001 r.), oraz medalu „Plus ratio quam vis” (2007 r.), aż wreszcie tytułu profesora honorowego tegoż Uniwersytetu (2012 r.) czy też nagrody im. Aleksandra Gieysztor, przyznawanej przez Fundację Kronenbega przy banku City Handlowym (2003 r.) i wiele, wiele innych. Już samo zestawienie zaszczytów i tytułów, jakimi obdarzano Profesora, dowodzi jego szczególnej roli i pozycji w świecie polskiej nauki. Aby tradycji stało się jednak zadość, poniżej jedynie garść informacji przybliżających drogę ścieżki życiowej Profesora.

Profesor Stanisław Waltoś urodził się 9.02.1932 r. w Stanisławowie w rodzinie nauczycielskiej. Dziadek Profesora, też Stanisław, był nauczycielem w gimnazjum we Lwowie, a ojciec Tadeusz – nauczycielem w szkole zawodowej w Chorzowie. Mama Elma, pochodząca po kądzieli ze szkockiej rodziny Mac Intoshów, a po mieczu z Sas-Buszyńskich, jak przystało na tamte czasy nie pracowała, przekazała jednak Profesorowi zamiłowanie i talent do języków obcych.

Losy wojenne rzucały Państwa Waltosów kolejno do Warszawy, Jasła, Gorzowic, Lipnicy, Krakowa, aż wreszcie tuż po wojnie do Dębicy. Tam też Profesor Stanisław Waltoś ukończył gimnazjum. O poziomie dębickiego gimnazjum niech zaświadczy fakt, że w tym samym czasie co Profesor Stanisław Waltoś uczniami byli tam przyszły wybitny kompozytor Krzysztof Penderecki oraz późniejszy wybitny geograf i geolog prof. Leszek Starkel.

Kolejno Profesor Stanisław Waltoś podjął studia na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, które pod opieką takich postaci jak prof. Adam Vetulani,

prof. Władysław Wolter, prof. Michał Patkaniowski czy prof. Konstanty i Stefan Grzybowski ukończył w roku 1954. Był to niełatwy czas tak dla studiowania, jak i rozpoczynania kariery prawniczej. Mimo marzeń o aplikacji sędziowskiej Profesor skierowany został do pracy w prokuraturze, gdzie pełnił funkcje najpierw prokuratora Prokuratury Rejonowej Miasta Krakowa, a potem (od 1962 r.) radcy w Prokuraturze Wojewódzkiej w Krakowie.

Równolegle Profesor Stanisław Waltoś rozpoczął swoją przygodę uniwersytecką. Przez pierwsze dwa lata uczęszczał w charakterze wolnego słuchacza na seminaria prowadzone przez prof. Władysława Woltera, a od 1956 r., po opublikowaniu swojego pierwszego artykułu na łamach „Państwa i Prawa”, poświęconego krytycznej analizie projektu części ogólnej kodeksu karnego, w charakterze asystenta w katedrze postępowania karnego, kierowanej wówczas przez prof. Mariana Cieślaka. Od tego też momentu kariera naukowa Profesora Stanisława Waltosia zaczęła nabierać rozpędu. W 1962 r. uzyskał on stopień doktora, a w 1968 r. stopień doktora habilitowanego. Nieco wcześniej, bo w 1964 r., Profesor Stanisław Waltoś rozstał się ostatecznie z pracą w prokuraturze, a swoją pozauniwersytecką uwagę skierował ku muzealnictwu, angażując się w powstanie muzeum „Wesela” w brownickiej Rydlówce. Muzealna pasja miała odtąd stać się drugim życiem Profesora Stanisława Waltosia, z czasem również jego drugim powołaniem, drugą równoległą ścieżką kariery zawodowej. W 1974 r. Profesor Stanisław Waltoś objął kierownictwo Katedry postępowania karnego na Uniwersytecie Jagiellońskim, a trzy lata później także stanowisko Dyrektora Muzeum Collegium Maius. Obie te funkcje pełnił z jednakową pasją i niesłabnącym zaangażowaniem przez kilkadziesiąt kolejnych lat. Dodatkowo w latach 1997–2019 był zatrudniony na stanowisku profesora w Wyższej Szkole Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie.

Profesorem nadzwyczajnym Profesor Stanisław Waltoś został w 1979 r., a w 1987 r. profesorem zwyczajnym, w 2007 r. członkiem rzeczywistym PAN, a w 2008 r. członkiem rzeczywistym PAU. Lista wymienionych na wstępie tytułów honorowych, nagród i wyróżnień dopełnia sylwetkę naukową Profesora Stanisława Waltosia, czyniąc go jedną z najważniejszych postaci polskiej nauki prawa we współczesnym świecie. A przecież wypada jeszcze choćby tylko wspomnieć o otrzymanych przez Jubilata: Krzyżu Komandorskim Orderu Odrodzenia Polski (1998 r.), złotym medalu „Zasłużony Kulturze Gloria Artis” (2005 r.), Złotym Medalem Muzeum Narodowego (2007 r.), Złotym Medalem Uniwersytetu Wrocławskiego (2010 r.), nagrodzie im. Edwarda J. Wende za szczególne dokonania na polu krzewienia i podnoszenia kultury prawnej i realizację idei państwa prawa (2010 r.), Krzyżu Komandorskim z Gwiazdą Orderu Odrodzenia Polski (2011 r.) czy Medalem Św. Krzysztofa przyznawanego przez Muzeum Krakowa.

W dorobku Profesora Stanisława Waltosia w chwili pisania tych słów znajduje się 417 opublikowanych pozycji, w tym 12 monografii, 10 podręczników, 20 redakcji naukowych, 146 artykułów opublikowanych w języku polskim, 52 artykuły

opublikowane w językach obcych (również w języku angielskim, niemieckim, francuskim, ale też węgierskim, czeskim czy słowackim), 33 glosy, 35 recenzji, 67 publikacji z zakresu historii kultury i dalsze 42 pozycje o charakterze popularyzatorskim. Trzeba też wspomnieć o licznych wyjazdach naukowych odbywanych przez Profesora. Wyprawy te wiodły przez takie placówki, jak: Columbia University, University of California Berkeley, University of Connecticut in Hartford, DePaul University w Chicago, uniwersytety w Augsburgu, Bonn, Bochum, Bremie, Budapeszcie, Erlangen, Edynburgu, Frankfurt nad Menem, Frankfurt nad Odrą, Freiburgu, Bryzgowijskim, Giessen, Halle, Kolonii, Londynie, Münster, Pescu, Saarbrücken, Uppsali, Warwick, Trewirze.

Profesor wypromował setki magistrantów, kilkadziesiąt doktorów, wspierał dziesiątki osób ubiegających się o stopień doktora habilitowanego czy tytuł profesora i służył im radą. Pozostawał i pozostaje mentorem oraz opiekunem wielu z nas. Życiorys, a także dokonania Profesora Stanisława Waltosia wystarczyłyby więc dla co najmniej trzech postaci, a każda i tak pozostawałaby mistrzem w swojej dziedzinie.

Suchy opis biograficzny nie oddaje do końca roli ani znaczenia, jakie Profesor Stanisław Waltoś wywarł dla nauki procesu karnego i muzealnictwa.

Pierwszym obszarem, wokół którego koncentrowały się zainteresowania badawcze Profesora, było postępowanie przygotowawcze. Doktorat (1963 r.) zatytułowany *Akt oskarżenia w procesie karnym* stanowił niejako wstęp do dalszych badań poświęconych funkcjom i celom postępowania przygotowawczego. Co trzeba podkreślić, a co w tamtych czasach należało do rzadkości, doktorat ten został opublikowany, a kolejno uzyskał pierwszą nagrodę w konkursie „Państwa i Prawa”. Kontynuacja badań nad postępowaniem przygotowawczym znalazła zwieńczenie w książce *Model postępowania przygotowawczego na tle prawnoporównawczym*, stanowiącej podstawę do uzyskania przez Jubilata stopnia doktora habilitowanego. I ta publikacja została nagrodzona w konkursie „Państwa i Prawa” jako najlepsza praca habilitacyjna obroniona w 1968 r. Dopiero z dzisiejszej perspektywy można ocenić znaczenie i rzeczywisty wpływ wyrażonych wówczas postulatów na kształt obecnego postępowania przygotowawczego. Bo tak się złożyło, że o ile książka ta nie odegrała jeszcze – z przyczyn ustrojowych – większego znaczenia przy pracach nad Kodeksem postępowania karnego przyjętego w 1969 r., o tyle wyraźnie znać jej wpływ na kształt tego postępowania przyjęty w kodyfikacji z 1997 r. Wtedy też otworzyły się warunki do uwzględniania takich postulatów zgłaszanych przez Profesora Stanisława Waltosia, jak: postulaty zmierzające do rozszerzenia gwarancji procesowych podejrzanego, postulat szerokiej kontroli sądowej nad postępowaniem przygotowawczym czy też postulat zwiększenia uprawnień pokrzywdzonego na tym etapie postępowania.

Drugim obszarem badawczym Profesora Stanisława Waltosia był obszar zasad procesowych. Od najwcześniejszych okresów naukowej działalności zainteresowanie

Jubilata tą tematyką było bardzo wyraźne. W 1964 r. na łamach „Państwa i Prawa” (nr 1) ukazał się artykuł zatytułowany *Problemy kontradiktoryjności w procesie karnym. Zasada równości stron*, a na łamach „Palestry” (nr 10) – *Problemy kontradiktoryjności w procesie karnym. Kierowanie rozprawą*. W tamtych czasach, dopiero co po usunięciu prokuratora od stołu sędziowskiego, pisanie o zasadzie równości stron w procesie karnym dowodziło nie tyle swoistej odwagi, ile futurystycznego spojrzenia na proces karny. Już we wspomnianej habilitacji pojawiały się postulaty dotyczące wdrożenia elementów kontradiktoryjności do postępowania przygotowawczego, co było zresztą powiązane ze wskazanym wcześniej zwróceniem przez Jubilata uwagi na szczególną sytuację pokrzywdzonego na tym etapie postępowania. W 1997 r. ukazał się z kolei artykuł pt. *Zasada domniemania niewinności a środki masowego przekazu*, łączący problematykę zasad procesowych z innym, bardzo istotnym nurtem zainteresowań Jubilata, o którym mowa będzie poniżej. Wiele uwagi Profesor Stanisław Waltoś poświęcił w swoich badaniach zasadzie prawdy materialnej. Do pewnego stopnia zostały one zwieńczone opracowaniem *Zasada prawdy materialnej*, zamieszczonym w III tomie *Systemu Procesu Karnego* (2014 r.). Warto jednak podkreślić, że troska o realizację tej zasady, przy konieczności wyważenia innych gwarancji procesowych, przewija się w licznych studiach i artykułach poświęconych problematyce dowodów. Wymienić tu wypada przede wszystkim duże, interdyscyplinarne badanie prowadzone pod kierunkiem Profesora Stanisława Waltosia podsumowane książką *Świadek w procesie sądowym* (1985 r.), ale także te wcześniejsze publikacje w postaci artykułów, jak: *Swoboda wypowiedzi osoby przesłuchiwanej w procesie karnym* (1975 r.), *Warunki dopuszczalności poligrafu w procesie karnym* (1974 r.), *Badania poligraficzne w Polsce w świetle przepisów prawa, poglądów Sądu Najwyższego i nauki* (1978 r.), czy dwa kolejne artykuły opublikowane na łamach „Państwa i Prawa” w 1993 r.: *Świadek koronny – obrzeża odpowiedzialności* (nr 2) oraz *Tajny agent policji; na obrzeżach odpowiedzialności karnej* (nr 11–12), oraz wreszcie *Dylematy ochrony świadka w procesie karnym* (1995 r.). Niewątpliwie pokłosiem badań nad złożoną naturą świadka w procesie karnym, a równocześnie jednym z trwałych wkładów Profesora Stanisława Waltosia do polskiego prawodawstwa było doprowadzenie do uchwalenia w 1997 r. ustawy o świadku koronnym oraz uregulowania w Kodeksie postępowania karnego z 1997 r. instytucji tzw. świadka anonimowego.

Sporo uwagi w swojej działalności naukowej Jubilat poświęcał problemom sprawozdawczości prasowej i jej związków z procesem karnym. Kwestia ta zaprzętała uwagę Profesora już od lat 60. XX w., czemu dawał wyraz w takich publikacjach jak *Prasa a wstępne stadium procesu karnego* (1968 r.) czy *Sąd – prasa – obiektywizm (polemika z A. Maciejewskim)* (1968 r.). W kolejnych latach ukazały się jeszcze *Zniesławienie procesowe i krytyka prasowa* (1973 r.) oraz *Prasa i proces karny w świetle prawa prasowego* (1984 r.). Prace badawcze w tym obszarze zwieńczone były badaniami prowadzonymi we współpracy z przedstawicielami niemieckiej nauki prawa

i opublikowane w monografii wieloautorskiej pod redakcją Jubilata, a zatytuowanej *Relacje o przestępstwach i procesach w prasie codziennej Niemiec i Polski* (1997 r.). Rozszerzone wydanie tej pozycji ukazało się w Niemczech pt. *Kriminalberichterstattung in der Tagespresse in Deutschland und Polen*. Podobnie jak w przypadku zainteresowań świadkiem, także zainteresowania w obszarze zależności pomiędzy prasą a postępowaniem karnym nie pozostały bez wpływu osoby Profesora Stanisława Waltosia na prawo stanowione. Jest on jednym z pomysłodawców art. 13 Prawa prasowego, zakazującego wyrażania przesądających twierdzeń w prasie o winieniu oskarżonego, zanim zapadnie wyrok sądu pierwszej instancji, jak również zakazującego publikacji wizerunku uczestników toczącego się postępowania, w tym oskarżonego, bez uzyskania odpowiedniej zgody. Warto wspomnieć, że również przyjęty w Kodeksie postępowania karnego kształt tajemnicy dziennikarskiej w dużej mierze wytyczony był postulatami Profesora zgłaszanymi jeszcze w 1993 r. w publikacji *Prawo do tajemnicy dziennikarskiej a dowód prawdy na tle europejskich standardów ochrony praw człowieka*.

Osobisty wkład Profesora Stanisława Waltosia we współczesny polski proces karny przede wszystkim wiąże się jednak z instytucją porozumień procesowych. Kluczowe znaczenie ma tu zwłaszcza opublikowane w 1992 r. na łamach „Państwa i Prawa” opracowanie pt. „*Porozumienia*” w polskim procesie karnym *de lege lata i de lege ferenda* (*Próbna ocena dopuszczalności*). Nie ulega wątpliwości, że osoba Profesora odegrała bardzo istotną rolę podczas kodyfikowania zasad i warunków dopuszczalności zarówno tzw. skazania bez rozprawy, jak i dobrowolnego poddania się karze. Oponentów przyjęcia tego typu środków było niemało, i to także po wejściu w życie kodyfikacji z 1997 r. Wyrazem polemiki z tymi stanowiskami stał się nie mniej znany tekst pt. *Pragmatyzm i antypragmatyzm w procedurze karnej* (1999 r.).

Pozostając jeszcze w kręgu prawa i procesu karnego, nie sposób nie wspomnieć o publikacjach o charakterze historycznym, często przybliżających korzenie określonych instytucji prawnych lub przyczyny istotnych przeobrażeń w procesie, a równocześnie pisanych w sposób popularyzatorski i przez to przyciągających setki odbiorców, nie tylko w gronie prawników. W pierwszej kolejności wymienić tu trzeba *Owoce zatrutego drzewa. Procesy i wydarzenia, które wstrząsnęły prawem* (1978 r.), które w znakomity sposób stanowią połączenie wnikliwej analizy prawnej badanego zjawiska oraz umiejętności jego przedstawienia w niebanalny, lecz przejrzysty sposób na tle historycznych wydarzeń. Książka ta jest z jednakowym zainteresowaniem odbierana przez prawników teoretyków, prawników praktyków, jak i przez osoby, które z prawem nie mają wiele wspólnego. Wszystkie te walory spełniała również jedna z ostatnich monografii w dorobku Profesora Stanisława Waltosia, a mianowicie książka zatytułowana *Grabież ołtarza Wita Stwosza* (2015 r.), stanowiąca nie tylko znakomity przyczynek do dysput naukowych o prawnej ochronie dóbr kultury rabowanych podczas konfliktów zbrojnych, lecz także barwną powieść przybliżającą

historię i zagmatwane losy jednego z najcenniejszych dzieł sztuki w Polsce. Szerokie zainteresowania Profesora historią kultury znalazły swoje odzwierciedlenie również w dwóch innych pozycjach adresowanych nie tylko do naukowców, prawników, ale i do ogółu społeczeństwa. To trzykrotnie wznawiane *Krajobrazy wesela* (pierwsze wydanie z 1982 r.) oraz zbiór opowieści zatytułowany *Na tropach Doktora Fausta i inne szkice*, nagrodzony w konkursie na krakowską książkę miesiąca (2004 r.).

Wymieniając wkład Profesora Stanisława Waltośia w popularyzację wiedzy o prawie, nie sposób jeszcze nie wspomnieć wchodzącego już chyba do kanonu literatury sensacyjnej *Pitavala krakowskiego*, obejmującego relacje ze słynnych procesów, jednej z pierwszych pozycji w dorobku Profesora, wydanej po raz pierwszy w 1962 r., a napisanej we współautorstwie z prof. Stanisławem Salmonowiczem oraz prof. Januszem Szwąją. Do dziś *Pitaval krakowski* doczekał się już 6 wydań i nieustannie zyskuje nowych czytelników.

Profesor Stanisław Waltoś to jednak nie tylko naukowiec i nie tylko popularyzator wiedzy o prawie i historii, lecz także, a może przede wszystkim, dydaktyk, nauczyciel. Szczególne miejsce zajmuje tu podręcznik Jego autorstwa zatytułowany *Proces karny. Zarys sytemu*. Po raz pierwszy ukazał się w 1985 r. i od razu zwrócił uwagę innowacyjnością w sposobie prezentowania wiedzy o procesie karnym i rządzących nim prawidłowościach. Prócz tradycyjnie spotykanych w podręcznikach treści z zakresu teorii prawa znalazło się w nim mnóstwo danych empirycznych, zestawień tabelarycznych, wykresów, w wizualny sposób przekazujących informacje o prawie w działaniu. Całości zaś dopełniają ilustracje autorstwa Szymona Kobylińskiego, świetnie, acz żartobliwie, oddające istotę instytucji procesu karnego. Nic dziwnego, że podręcznik ten stał się od razu bestsellerem i – co oczywiste – uzyskał nagrodę Ministra Edukacji Narodowej I Stopnia. Do dziś doczekał się aż 15 wydań (pięć ostatnich przy współudziale prof. Piotra Hofmańskiego) i wśród studentów prawa ciągle stanowi jeden z najbardziej popularnych podręczników do procesu karnego.

Profesor Stanisław Waltoś to nie tylko autor książek, artykułów, opracowań. Co oczywiste, jest także rozlicznie przywoływany w opracowaniach naukowych, a wskaźnik cytawalności dzieł Profesora z pewnością należy do najwyższych w kraju. Mało kto jednak wie, że Szanowny Jubilat, jak na popularyzatora wiedzy o prawie przystało, trafił też do kultury masowej, stając się jednym z bohaterów przywołanych przez Remigiusza Mroza na kartach książki *Kasacja*, opisującej prawnicze zmagania niejakiej Chyłki. Paradoksalnie takie właśnie historie dowodzą ponadprzeciętnej osobowości Profesora, świadczą o jego wielkości i wpływie na otaczający nas świat.

Ramy opracowania nie pozwalają na wiele. Mierząc się z takim życiorysem, jaki zapisał dotąd Jubilat, siłą rzeczy można jedynie hasłowo przywołać najważniejsze obszary aktywności. Działalność naukowa i publikacyjna stanowią wszak tylko niewielki fragment znacznie szerszej obecności Profesora w życiu publicznym.

Na pewno jednym z ważniejszych obszarów zaangażowania Profesora Stanisława Waltosia był proces legislacyjny. Już wspomniana pierwsza publikacja, która otworzyła przed Profesorem ścieżkę kariery uniwersyteckiej, stanowiła głos zabrany w sprawie projektu tworzonego wówczas kodeksu karnego. Była to zapowiedź późniejszego, bardzo aktywnego udziału w tworzeniu prawa. W 1981 r. Profesor Stanisław Waltoś został członkiem Centrum Obywatelskich Inicjatyw Ustawodawczych NSZZ „Solidarność”, w którym objął funkcję zastępcy przewodniczącego komisji ds. prawa prasowego. Komisja nie miała zbyt dużych możliwości, tym bardziej że wkrótce ogłoszono w Polsce stan wojenny. Dorobek prac komisji nie poszedł jednak na marne, lecz stał się fundamentem do późniejszych prac legislacyjnych w obszarze tajemnicy dziennikarskiej oraz wytyczania granic relacjonowania przez media przebiegu toczących się procesów karnych. Kolejne lata, z oczywistych przyczyn, nie dawały możliwości włączania się w prace legislacyjne. Sytuacja zaczęła się zmieniać w 1987 r., kiedy powoli jasna stawała się konieczność podjęcia głębokich przemian w prawie. W tym też roku powołana została pod przewodnictwem prof. Kazimierza Buchały Komisja ds. Reformy Prawa Karnego z wyodrębnionym Zespołem Prawa Karnego Procesowego, w skład którego wszedł także Profesor Stanisław Waltoś. Wkrótce przyszedł Okrągły Stół, a po nim nastąpiły pierwsze wolne wybory i otwarcie na całkowicie nową rzeczywistość polityczną i społeczną, wymagającą wyężonych prac w obszarze legislacji, prowadzących do jednego z największych zwrotów w obszarze prawa i procesu karnego w dziejach Polski. W ciągu zaledwie kilku lat doszło do przemodelowania tego obszaru prawa od postaci, w jakiej istniał w czasie stanu wojennego, po postać spełniającą wymogi Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka. Dziś mało kto zdaje sobie sprawę, jak wyężonego nakładu pracy wymagały tego rodzaju przeobrażenia. We wszystkich tych pracach bardzo aktywnie uczestniczył Profesor Stanisław Waltoś, przyczyniając się do reformy prokuratury, przekazania do wyłącznej kompetencji sądu orzekania w przedmiocie tymczasowego aresztowania, wzmocnienia roli sądu w postępowaniu przygotowawczym, zmian w zakresie postępowania odwoławczego, a wreszcie stając się jednym z autorów nowego uchwalonego w 1997 r. Kodeksu postępowania karnego. Równolegle Profesor Stanisław Waltoś zaangażowany był w prace nad wspomnianą już wcześniej ustawą o świadku koronnym (1997 r.) oraz prace nad projektem ustawy o muzeach (1995 r.). Dodatkowo w latach 1992–1997 pełnił funkcję eksperta Rady Europy kolejno w projektach „Europe in the time of change”, „Universities as the heritage” i „University museums management”, a w 1995 r. także eksperta rządu Republiki Łotewskiej, gdzie brał udział w konsultacjach kodeksu karnego oraz kodeksu postępowania karnego.

Na tym działalność Profesora Stanisława Waltosia w obszarze tworzenia prawa się nie kończyła. Był on członkiem wszystkich kolejnych zespołów do spraw reformy prawa karnego procesowego, w latach 2000–2002 także członkiem

Rady Legislacyjnej działającej przy Prezesie Rady Ministrów. Kolejno, w latach 2004–2006, pełnił funkcję przewodniczącego Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, przedwcześnie przerwana decyzją ówczesnego Ministra Sprawiedliwości. Członkowie Komisji na dowód solidarności z osobą Profesora Stanisława Waltosia złożyli wówczas dymisję. Do prac już w nowej Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego Profesor powrócił w 2009 r. Również i jej prace zostały przerwane decyzją tego samego Ministra Sprawiedliwości w 2016 r. Nie bez przesady można jednak powiedzieć, że poczynając od końca lat 80. XX w. aż do 2015 r., z krótką przerwą przypadającą na lata 2006–2008, nie przeprowadzono żadnej bardziej znaczącej reformy procesu karnego, w której nie brałby udziału Profesor Stanisław Waltoś.

I wreszcie muzealnictwo. Pasja, która być może była przeznaczeniem. Również na tym polu postać Profesora Stanisława Waltosia pozostaje wielowymiarowa. Pełniąc funkcję Dyrektora Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego Collegium Maius, dał się poznać jako znakomity menedżer, który dokonał transformacji tradycyjnej placówki w nowoczesną instytucję nadającą trendy współczesnemu muzealnictwu. Skupił wokół siebie ludzi i stworzył zespół gotowy na wszelkie wyzwania – od budowlanych poczynając, poprzez związane z organizacją kolejnych wystaw czasowych, poszukiwaniem zbiorów i uzupełnianiem kolekcji, a skończywszy na goszczeniu najwybitniejszych postaci ze świata kultury i polityki. Warto przypomnieć, że to z inspiracji i pod kierownictwem Profesora Stanisława Waltosia muzeum przeszło liczne prace remontowe, związane z wymianą ogrzewania, odnowieniem i konserwacją fasady budynku, wykonaniem jej iluminacji, adaptacją poddasza i piwnic budynku, urządzeniem windy i ekspozycji odlewów gipsowych z kolekcji Lanckorońskich w tzw. Klatce Schodowej Studenckiej, budową i uruchomieniem zegara na dziedzińcu, przyciągającego obecnie rzesze turystów, czy też wreszcie z urządzeniem ogrodów profesorskich. A wszystko to odbywało się w czasach, kiedy także w obszar muzealnictwa wkroczyły żelazne reguły rynkowe, i tylko osobiste zabiegi Profesora Stanisława Waltosia dawały możliwości pozyskiwania środków na kolejne wydatki. A tych było wiele, gdyż muzeum także dzięki hojności pozyskiwanych przez Profesora sponsorów i darczyńców wzbogaciło się o liczne eksponaty, zarówno te związane z głównym kierunkiem zbiorów (instrumentaria naukowe używane w astronomii, fizyce czy geodezji), jak i zupełnie nieoczywiste, np. medal noblowski przekazany do muzeum przez Wisławę Szymborską czy statuetka Oskara przekazana przez Andrzeja Wajdę. Obok roli menedżera również na polu muzealnym Profesor pozostawał aktywnym legislatorem, naukowcem, popularyzatorem. Poza wspomnianymi już publikacjami czy udziałem w pracach nad tekstem ustawy o muzeach dokonał m.in. pierwszego tłumaczenia Kodeksu Etyki Zawodowej ICOM (Międzynarodowej Rady Muzeów), został członkiem Prezydium Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Muzeów, przewodniczącym Rady Naukowej Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, brał też udział w utworzeniu rocznika muzeologicznego „Opuscula Musealia”.

Równe 20 lat temu o Profesorze Stanisławie Waltosiu pisał nieżyjący już prof. Tomasz Grzegorzczak: „Stanisław Waltoś należy bez wątpienia do grona najwybitniejszych polskich procesualistów karnych, a jego wkład w rozwój nauki procesu karnego oraz kształtowania ustawodawstwa III Rzeczypospolitej w tym zakresie jest nie do przecenienia”. Cóż można dodać po kolejnych 20 latach aktywności zawodowej Jubilata? Chyba tylko tyle, że Profesor Stanisław Waltoś bez wątpienia należy do grona najwybitniejszych polskich osobowości, a jego wkład w rozwój nauki, ustawodawstwa III Rzeczypospolitej oraz kultury polskiej jest nie do przecenienia.

Dr hab. prof. UJ Dobrosława Szumiło-Kulczycka

PO PROSTU: PROFESOR!

Profesor Stanisław Waltoś jest ostatnim żyjącym z grona moich profesorów. Nic dziwnego. Studia ukończyłem ponad 50 lat temu. Sam już jestem starym profesorem. Gdybym pracował na publicznym uniwersytecie, od kilku lat byłbym już na emeryturze.

Profesora Waltosia zobaczyłem po raz pierwszy, gdy byłem na drugim roku studiów, a więc w 1967 r. Jak łatwo policzyć, było to mniej więcej 55 lat temu! Studiowałem prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim, a mój rocznik był pierwszym, który studiował na kursie 4-letnim. Z jednej strony było to korzystne, szybciej kończyliśmy studia, z drugiej – rodziło oczywiste konsekwencje. Gdy kończyliśmy studia w 1969 r., razem z nami kończyli je ci, którzy studiowali jeszcze kursem 5-letnim. Dwa roczniki, kończąc studia równocześnie, powodowały w sposób oczywisty większą konkurencję w ubieganiu się o asystenturę na Uniwersytecie czy o miejsce na aplikacji. Etatów było tyle samo co zwykle, kandydatów dwa razy więcej. Ale też dzięki temu, że studiowały dwa roczniki równocześnie, wykłady z postępowania karnego miał z nami ówczesny Doktor Waltoś. Profesor Cieślak, kierownik katedry, miał wykład dla kursu 5-letniego.

Kiedy moim studentom pokazuję na wykładzie slajd z „drogą procesu” albo kreślę ją flamastrem na tablicy, zawsze przed oczyma mam Doktora Waltosia, który kreślił nam „drogę procesu” kredą na czarnej tablicy sali wykładowej... Rozpoczynając z nami wykład, a jak sądzę – był to jego pierwszy wykład, bo wcześniej jako adiunkt prowadził, jak przypuszczam, jedynie ćwiczenia, Doktor Waltoś dołączył do grona wykładowców na Wydziale Prawa. A były to na ogół sławy. Jeszcze „przedwojenni” profesorowie, tacy jak: Adam Vetulani, Michał Patkaniowski, Jan Gwiazdomorski, Stefan Grzybowski, Kazimierz Przybyłowski, Konstanty Grzybowski, Władysław Wolter, albo Maria Borucka-Arczowa, wprowadzie nie przedwojenna, ale z towarzyszącą jej legendą. Była na stażu w Ameryce! Wtedy to była rzadkość! Albo Marek Waldenberg, naukowy marksista, miłośnik Kautskiego (kto wtedy odróżniał Kautskiego od Marska, tandetnie prezentowanego w sposób typowy dla PRL?). Waldenberg marksista, ale jakże różny od tych speców od prymitywnej ekonomii politycznej socjalizmu, włączanej nam do głów przez prof. Jana Czarkowskiego i pracowników jego katedry. To do nich kierował swego czasu pytanie prof. Adam Vetulani: „nie pracujecie naukowo dlatego, że nie potraficie, czy dlatego, że wam się nie chce, czy może jedno i drugie?” A my i tak

wiedzieliśmy swoje. Nie z głębokich przemyśleń, ale z codziennej praktyki. Wiedzieliśmy, że w tej „najlepszej, najbardziej naukowej ekonomii” nie popyt równoważy się z podażą, ale przy braku podaży wielkość konsumpcji reguluje korupcja i jest to podstawowe prawo ekonomii socjalistycznej. Po 1968 r. studentom wszystkich kierunków zafundowano dodatkowo zajęcia z nauk politycznych, ale nas to już na szczęście ominęło, byliśmy na ostatnim roku studiów.

Wykłady Doktora Waltosia były bardzo żywe, poparte ogromną erudycją, mówione piękną polszczyzną, z aktorską niemal ekspresją. Między nudne artykuły i paragrafy Kodeksu postępowania karnego Waltoś potrafił wprowadzić historię procesu Gorgonowej, a to jakiś kazus z „Pitawala Krakowskiego”, którego był zresztą współautorem. Potrafił też wykład uzupełnić anegdotą, odwołać się do historii. Wykład ten wyróżniał się od większości innych, jakie wygłaszali nam wybitni nieraz profesorowie. Bo chociaż niektórzy z nich naprawdę byli wybitni (choć dalece nie wszyscy), to wykłady mieli na ogół nudne, wygłaszane zwykle monotonnym głosem, niejednokrotnie podczytywane z poźółkłych ze starości notatek.

Profesor Wacław Osuchowski nie wykladał monotonnym głosem, przeciwnie – pięknie modulując głos, zwracając uwagę na przecinki i kropki, recytował z pamięci własny podręcznik prawa rzymskiego. Co pilniejsi studenci w czasie wykładu pilnie śledzili tekst podręcznika, a gdy prof. Osuchowskiemu zdarzało się pominąć jakieś zdanie albo zmienić jego szyk, byli zdezorientowani. Pomylił się? Zmienił pogląd? Gdy na sali był jakiś szum (nie wszyscy słuchali „podręcznika mówionego” z należytym nabożeństwem), Profesor stukał sygnetem w pulpit, mówiąc z cudownym lwowskim akcentem: „proszę o spokój!”. Swoją drogą, był to chyba pierwszy podręcznik prawa rzymskiego na swoistym e-booku.

Inaczej prof. Kazimierz Opałek, który siadał bokiem przy katedrze i nie posługując się żadnymi notatkami, wpatrzony w jeden punkt, gdzieś ponad naszymi głowami, monotonnym głosem potrafił przez całą godzinę, jakby na jednym wdechu i w bezruchu, wykladać trudne zagadnienia teorii prawa.

Osobliwością były wykłady doc. Stanisławy Hanauskowej. Podczas gdy kierownik katedry, prof. Władysław Siedlecki zamęczał słuchaczy kursu 5-letniego nudnym z natury rzeczą wykładem procedury cywilnej, nam proces cywilny wykladała wspomniana doc. Hanauskowa. Wykład był owszem żywy, dość ciekawy, tyle że procedurze cywilnej Pani Docent poświęcała stosunkowo najmniej czasu. Opowiadała za to – nie powiem – ciekawie, dowcipnie i złośliwie rozmaite historie z bieżącego życia uniwersytetu, nieraz pikantne historie i plotki o innych profesorach i docentach.

Prawo karne wykladał nam prof. Władysław Wolter. Byliśmy ostatnim rocznikiem studentów, który słuchał jego wykładu prawa karnego. Wolter, otoczony nimbem sławy, wydawał się nam wtedy bardzo stary (Mój Boże! Był wtedy młodszy niż ja teraz!). Wykład miał bardzo systematyczny, jedno zdanie wynikało z drugiego. Myślę, że był to idealny wykład dogmatyki prawa karnego. W takim

czystym pozytywistycznym sensie. Tyle że rację miał chyba Józef Rosenblatt, który kilkadziesiąt lat wcześniej, składając „Prześwietnemu Wydziałowi Prawa” konспект swojego wykładu, pisał, iż wykład prawa karnego ma trzy równie ważne części: historię prawa karnego, filozofię prawa karnego i dogmatykę prawa karnego. No to Wolter wykładał tylko dogmatykę. Historię prawa karnego mieliśmy choćby w jakimś zarysie w obszernych przedmiotach historyczno-prawnych. Filozofii prawa karnego nie uczył nas nikt. Filozofii marksistowskiej prawa karnego Wolter wykładać pewnie nie chciał, a innej być może się bał, bo choć nie było to formalnie zakazane, to na pewno źle widziane. Do kryminologii również się nie odwoływał. Chyba – podobnie jak większość jego kolegów, przedwojennych profesorów prawa karnego – uważał ją za dodatek, w sumie nie najważniejszy do prawa karnego. Jego prawo karne było więc jakby doskonałe, ale samo w sobie i samo dla siebie. Bez kontekstu kryminologicznego czy filozoficznego. Czysty, lecz chyba spóźniony nieco pozytywizm?

Osobliwy był też wykład prof. Witolda Zakrzewskiego (zwanego przez studentów – nie wiem czemu – Tutkiem lub Tutusiem). Profesor z pasją wykładał prawo konstytucyjne (wtedy mało logicznie nazywało się „państwowe”). Był on równocześnie posłem Ziemi Krakowskiej do sejmiku PRL. Był z tej swojej politycznej roli bardzo dumny, często odwoływał się na wykładzie do swojej aktywności w sejmie (tyle, że w PRL-u sam sejm nie był zbyt aktywny). A to spotkał się z którymś z ministrów, a to zwrócił komuś ważnemu uwagę, a to ktoś ważny ucisnął mu rękę. A to komuś nagadał i uszu natarł... Taka to była polityczna aktywność prof. Zakrzewskiego w nieaktywnym PRL-owskim sejmie. Można było odnieść wrażenie, że „centralizm socjalistyczny”, odrzucający burżuazyjny trójpodział władz, jest największym osiągnięciem myśli ustrojowej ludzkości (pogląd ten zdaje się dziś podzielać Jarosław Kaczyński), a sejm, z posłem ziemi krakowskiej w swym składzie, najważniejszym i najdoskonalszym organem władzy. Sporo uwagi poświęcał też profesor radom narodowym różnych szczebli, które nawet w ówczesnym kształcie wydawały mu się niezwykle istotnym elementem ustroju, najdoskonalszego ze wszystkich możliwych. Swoją drogą prawo konstytucyjne („państwowe”), najbardziej upolitycznioną część prawa w tamtych czasach, uprawiać i wykładać było bardzo trudno.

Miał też prof. Zakrzewski osobliwą manierę: hałaśliwie wycierał nos w poszetkę, którą później z gracją upychał na powrót w kieszonce marynarki. Nie będę już obmawiał wszystkich moich wykładowców. No, może dla prof. Konstantego Grzybowskiego zrobię jeszcze wyjątek. Jego wykład był świetny! Tyle że na pierwszym wykładzie profesor zapowiedział, iż wydał właśnie podręcznik i do egzaminu wystarczy się z niego nauczyć. Wobec czego on nie będzie na wykładzie powtarzał jego treści (pełne przeciwieństwo prof. Osuchowskiego). Wykład był niezwykle intelektualny. O Heglu mówił między innymi tak: „Gdy kończył szkołę, nauczyciele w świadectwie napisali mu: w matematyce zdolności miernych, kompletny

idiota w filozofii». Spór o prawdziwość tego ostatniego zdania trwa w zasadzie po dziś dzień”. Do dziś to pamiętam. Ile z tego zrozumieli ówcześni studenci, tego nie wiem. Na wykład chodziło 5–6 osób. Najbardziej intelektualny wykład, jaki dane mi było wysłuchać na studiach prawniczych.

Wykłady Doktora Waltosia dołączyły niewątpliwie do tych najlepszych, najciekawszych, jakie mógł wysłuchać mój rocznik studiów.

Nic też dziwnego, że wśród pracowników Wydziału Waltoś nie zawsze cieszył się sympatią. Myślę, iż niektórzy po prostu mu zazdrościli. Wszystkiego: prezencji (w Waltosiu podkochiwały się studentki i niektóre asystentki), erudycji, świetnego wykładu, szybkiej kariery naukowej.

Środowisko naukowe z zasady jest zawistne, a zazdrość jest w nim uczuciem powszechnym. O Waltosiu najczęściej mówiono, że jest przemądrzały. Krążył na Wydziale nawet taki dowcip: „Jaka jest różnica między Panem Bogiem a docentem Waltosiem? Pan Bóg wie wszystko, docent Waltoś wie wszystko lepiej”. Myślę, że w tym dowcipie jest tyleż ironii, co zazdrości, a najczęściej i z największą przyjemnością opowiadali go ci, którzy sami niestety wiedzieli niewiele.

Gdy kończyłem studia, Doktor Waltoś był po habilitacji i piastował nieznane już dziś stanowisko docenta. Po skończeniu studiów zostałem stażystą w Zakładzie Kryminalistyki, który po reorganizacji i utworzeniu Instytutu Prawa Karnego stał się jego częścią składową, podobnie jak Zakład Postępowania Karnego, w którym numerem dwa po prof. Cieślaku był Docent Waltoś. W trzy lata później Docent Waltoś był jednym z recenzentów mojej rozprawy doktorskiej, którą pisałem pod kierunkiem ówczesnego, też docenta, Tadeusza Hanauska. Gdy prof. Cieślak obraził się na Uniwersytet Jagielloński po nieudanej habilitacji swej żony i odszedł na tworzony wówczas Uniwersytet Gdański, Profesor Waltoś (wtedy chyba jeszcze docent) objął po nim kierownictwo Zakładu. Był to rok 1974. Tak więc do 1977 r., kiedy po habilitacji odszedłem na Uniwersytet Śląski, aby objąć tam katedrę, pracowałem z Profesorem Waltosiem w jednym Instytucie. Ale nawet gdy pracowałem na Uniwersytecie Śląskim (a od stanu wojennego na KUL-u), utrzymywałem z Profesorem kontakty naukowe. Profesor, w przeciwieństwie do większości zachowawczo nastawionych profesorów – procesualistów, był człowiekiem nowoczesnym, stąd też jego podejście do badań poligraficznych było inne od ich stanowiska. O ile większość procesualistów sprzeciwiała się dopuszczeniu badań poligraficznych do procesu karnego (czasem z powodów iście irracjonalnych), Stanisław Waltoś uważał, że pod pewnymi warunkami poligraf i dowód z badania poligraficznego można w procesie dopuścić. Na marginesie dodam, że Jego pogląd ostatecznie zwyciężył. Badanie poligraficzne zostało wpisane nawet do Kodeksu postępowania karnego. Ponieważ problematyka badań poligraficznych od zawsze stała w centrum moich zainteresowań naukowych, łatwo znajdowaliśmy wspólny język. Efektem tego były nasze wspólne publikacje, tak w Polsce, jak i w USA. Sam fakt, że ja, młody pracownik naukowy, mogę pisać we współautorstwie

z wybitnym Profesorem, był dla mnie powodem do dumy. Profesor Waltoś uczestniczył też w organizowanych przez moją katedrę Chęcińskich Sympozjach Metodologii Kryminalistyki i Nauk Pokrewnych.

Będąc wybitnym procesualistą, Profesor Waltoś nie dał się zamknąć w wąskich ramach tej dyscypliny. Był kierownikiem Katedry postępowania karnego, a równocześnie przez wiele lat (1977–2011) dyrektorem Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego. Został nim po prof. Karolu Estreicherze i z jego rekomendacji. Niektórzy nie mogli się nadziwić, dlaczego Estreicher wskazał na swego następcę nie któregoś z licznych na Uniwersytecie historyków sztuki czy historyków, ale młodego docenta prawnika. Po kilku latach dyrekcji Waltosia w Muzeum Uniwersytetu nikt już nie zadawał takiego pytania. Rola dyrektora Muzeum Uniwersytetu wymaga rozlicznych umiejętności: dokładnej znajomości historii Uniwersytetu i historii w ogóle, bo historii Uniwersytetu nie da się „wypreparować” z ogólniejszego historycznego tła. Wymaga znajomości historii nauki (bo bez niej trudno mówić o historii Uniwersytetu i jego profesorów), historii sztuki i rzemiosła muzealniczego. Dyrektor Muzeum Uniwersytetu Jagiellońskiego często musi oprowadzać po Muzeum rozmaitych dostojnych gości, często prezydentów czy premierów innych państw. Musi więc znać języki obce, protokół dyplomatyczny i być obytym towarzyszko. Do zadań dyrektora należy też czuwanie nad uniwersyteckim ceremoniałem. Przy rozmaitych uroczystościach jest więc dyrektor uniwersyteckim mistrzem ceremonii, szefem protokołu. Profesor Waltoś wszystkie te umiejętności opanował w stopniu mistrzowskim. Świadczy o tym fakt, że był dyrektorem Muzeum UJ przez lat kilkadziesiąt! Zmieniali się rektorzy, ba, zmieniały się epoki, a Profesor Waltoś wciąż był dyrektorem Muzeum. Pełnił tę funkcję jeszcze długo po przejściu na emeryturę jako profesor prawa!

Był ceniony wśród muzealników, o czym świadczy fakt, że wybierano go na stanowisko przewodniczącego Stałej Konferencji Dyrektorów Muzeów Krakowskich czy na wiceprzewodniczącego prezydium Polskiego Komitetu Narodowego Międzynarodowej Rady Muzeów (ICOM).

W nauce, jako prawnik, Profesor Waltoś osiągnął wszystko: został członkiem rzeczywistym Polskiej Akademii Nauk i członkiem czynnym Polskiej Akademii Umiejętności. Był członkiem Prezydium PAN i członkiem Komitetu Nauk Prawnych PAN. Trzy Uniwersytety obdarzyły go doktoratami honorowymi. Jest członkiem kilku zagranicznych towarzystw naukowych, był członkiem Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów i przewodniczącym Komisji Kodyfikacyjnej Prawa Karnego, z której to funkcji odwołał go Minister Sprawiedliwości – Prokurator Generalny Zbigniew Ziobro. Już sam fakt, że z funkcji tej odwołał go ten właśnie minister, świadczy o Profesorze Waltosiu jak najlepiej. Podobnie jak o odwołującym świadczy jak najgorzej. Profesor wychował całe pokolenia polskich prawników, a jego podręcznik procesu karnego miał kilkanaście wydań. Kolejne ukazywały się, gdy Profesor był już na emeryturze. Z tego podręcznika uczyły się tysiące

studentów. Jest to też podręcznik niezwykły. Wszystkie instytucje procesu karnego opisane są nie tylko od strony prawno-dogmatycznej, lecz także historycznej, niekiedy filozoficznej. Jeśli dodać, że podręcznik ilustrował Szymon Kobyliński, czołowy polski rysownik-karykaturzysta i satyryk, to widać, iż jest to zupełnie unikalny podręcznik prawniczy. Czy ktoś potrafi sobie wyobrazić na przykład podręcznik prawa finansowego z ilustracjami Andrzeja Mleczki?

Podręcznikiem tym Stanisław Waltoś udowodnił, że wykład procedury karnej nie musi być nudny. Przeciwnie – może być ciekawy, jego rozmaite instytucje mają jakiś głębszy sens, a ich użycie wywołuje określone skutki.

W dorobku pisarskim Profesora Waltośa, obok licznych i cenionych prac z procesu karnego, znajdują się takie pozycje, jak: *Krajobraz Wesela* (1982 i późniejsze wznowienia), *Collegium Maius Uniwersytetu Jagiellońskiego* (1999), *Na tropach doktora Fausta i inne szkice* (2004) czy *Grabież ołtarza Wita Stwosza* (2015). Tak szerokie spojrzenie humanistyczne oraz znajomość historii pozwoliły mu napisać zupełnie unikalne dzieło poświęcone nader ważnej instytucji cywilizowanego procesu karnego, jakim są *Owoce zatrutego drzewa* (ostatnie wydanie 2010). Kto prócz niego potrafiłby w tak szerokiej perspektywie i tak interesująco przedstawić jakąś instytucję procesu karnego?

Profesor Waltoś od 20 lat (tak!) jest już na emeryturze. Pozostaje jednak wciąż naukowo aktywny. To też osobliwość godna odnotowania. Jest też obecny w nauce, przez obecność swoich uczniów i współpracowników, dla których jego inspiracja nie traci na aktualności.

A jednak wraz z nim do historii ostatecznie przechodzi pewna epoka. Epoka profesorów intelektualistów. Przyczyn tego zjawiska jest zapewne wiele. Jedną z nich to zjawisko zawężających się specjalizacji. Także w prawie. Ktoś kiedyś dowcipnie powiedział, że specjalista wie coraz więcej o coraz mniejszym wycinku rzeczywistości, a zatem zbliżamy się do momentu, kiedy prawdziwy specjalista będzie wiedział wszystko o niczym. Coś jest na rzeczy.

I sprawa wciąż aktualna, o ogólniejszym znaczeniu. Czy my dobrze uczymy prawa? Z programu studiów prawniczych wyeliminowano przedmioty ogólnoakademickie. Praktycznie nie uczymy filozofii. Logika zredukowana została do minimum. Podobnie przedmioty historyczno-prawne. Uczymy głównie dogmatyki prawa. Dogmatyki wykorzenionej z historii i filozofii. Nasz absolwent – przyszły sędzia będzie wiedział, że może skazać i na ile, ale nie będzie wiedział po co. Nikt mu nie powiedział, jaki jest sens kary i czemu ona służy. Jeśli w kolejnej nowelizacji zaostrzą Kodeks, będzie stosował kary w nowym wymiarze, bez jakiegokolwiek refleksji, czy to dobrze, czy źle. Nie będzie potrafił nawet skomentować nowej nowelizacji i wynikającej z niej polityki karania, bo nie będzie wiedział, do czego się przy takiej ocenie odwołać. Kształcimy nie prawników, ale najwyżej inżynierów prawa, o ile nie tylko techników, bezrefleksyjnych wykonawców przepisów prawa stanowionego. Mnożymy liczby drobnych przedmiotów prawniczych, których podstawą

jest czasem jakaś jedna konkretna ustawa. Niektóre z tych ustaw zostaną zmienione lub uchylone, zanim student skończy studia. Czy naprawdę ideałem jest powołanie tylu katedr i wtłoczenie do programów studiów tylu przedmiotów ile ustaw? Przecież ani to możliwe, ani potrzebne. Czy student zapoznany z posługiwaniem się ustawą na zajęciach z prawa cywilnego czy administracyjnego, znając dobrze logikę i podstawy prawoznawstwa, nie potrafi posłużyć się każdą inną dowolną ustawą? Zrozumieć jej przepisy, dokonać wykładni? Czy nie za mało uczymy myślenia prawniczego, kultury prawnej? Krytycznego myślenia? Czy nie za mało uczymy społecznego kontekstu prawa?

Niedawno rozmawiałem z osobą mającą habilitację z prawa karnego, która nie słyszała o formule Radbrucha. Nie tylko nie czytała książki Hannah Arendt *Eichmann w Jerozolimie*, ile nawet samo nazwisko autorki nic jej nie mówiło... Zna za to niemal na pamięć część ogólną Kodeksu karnego. Osoba ta nie tylko wykłada prawo karne studentom, lecz ma także już wypromowanych przez siebie doktorów.

Rozdrobnienie dyscyplin prawnych jest tak wielkie, że prawnicy reprezentujący różne drobne działy prawa nie rozumieją się wzajemnie. Dogmatycy nie czytają prac historyków prawa ani filozofów prawa. To dla kogo oni piszą? Dla siebie samych? Bez trudu można wskazać profesorów, którzy nosa nie wychylili nie tylko poza swą wąską dyscyplinę, ale nawet poza jeden rozdział Kodeksu. Doktorat zrobili z jednej instytucji (czasem z jednego przepisu), habilitację z drugiej, książkę „profesorską” napisali na podstawie syntezy tej pierwszej i drugiej...

Profesor Waltoś po wielokroć pokazał, że do zagadnień szczegółowych procesu karnego można podchodzić z wykorzystaniem szerokiej i głębokiej wiedzy ogólnej, mocno osadzonej w kulturze i humanistyce. Tak jak kiedyś potrafił to robić w odniesieniu do medycyny sądowej prof. Leon Wachholz.

Podobnie dzieje się zresztą i w innych niż nauki prawne dyscyplinach naukowych, czego efektem jest coraz większa wiedza o świecie i coraz mniejsze jego rozumienie.

Kolejna kwestia dotyczy zaniku życia towarzyskiego elit. To nie bez znaczenia. Przed I wojną światową mówiło się, że w jednej krakowskiej kawiarni można spotkać więcej inteligencji niż w całej Warszawie. W kawiarniach rozmawiano, dyskutowano. W kawiarniach rodziły się rozliczne idee, a nawet teorie. W kawiarniach wymieniano myśli i poglądy. Także na naukę. Powszechnie, dzięki książce Mariusza Urbanaka *Genialni* wiadomo, jaką rolę dla lwowskiej szkoły matematycznej i dla matematyki odegrała kawiarnia „Szkocka” we Lwowie. Mniej znany – bo jeszcze nikt dokładnie go nie opisał – „Klub Chronowskiego” w krakowskim „Grandzie” i jego współczesna namiastka i kontynuacja w postaci „stolika profesor-skiego” też były miejscem spotkań i wymiany myśli profesorów różnych dyscyplin. Od medyków po prawników, historyków i filozofów. Od botaników po archeologów. Ileż ciekawych pomysłów zrodziło się w tych rozmowach, ileż inspiracji do badań! Oczywiście grono profesorów było kiedyś mniej liczne, wszyscy się znali,

jeśli nie z Uniwersytetu czy z Akademii Umiejętności, to z teatru czy filharmonii. Albo z kawiarni właśnie. Tworzyli wspólny krąg towarzyski, hermetyczny może, ale wzajemnie się inspirujący. A gdy się spotkali, musieli przecież o czymś z sobą rozmawiać. No to rozmawiali. O kulturze, sztuce, historii, filozofii...

Takich środowisk już prawie nie ma, a na pewno poza nimi znajduje się większość dzisiejszych profesorów. Już nie tylko profesor prawnik nie ma o czym (ma, tylko nie potrafi!) rozmawiać z profesorem medycyny, ale nawet prawnik karnista z prawnikiem specjalistą od prawa wekslowego.

A że tak niestety jest, potwierdza choćby fakt, jak trudno zebrać na posiedzeniu Komisji Prawniczej PAU czy Komisji Nauk Prawnych PAN profesorów reprezentujących różne prawnicze specjalności, jak trudno znaleźć temat, który jest w stanie zainteresować już nie wszystkich, ale przynajmniej większość.

Pomijając już to, że dziś nikt nie ma czasu na przesiadywanie w kawiarni. Profesor z uniwersytetu najczęściej pędzi prosto do swojej prawniczej kancelarii, gdzie jako adwokat, radca czy notariusz zarabia nieporównanie więcej niż jako profesor na Uczelni.

Nie jestem też pewien, czy wielu młodszych kolegów, wśród których nie brak przecież ludzi utalentowanych, oddanych nauce i studentom, za wzór stawia sobie Profesora Waltośa.

Część z nich zdaje się uwierzyła, że wielkość uczonego mierzy się w punktach przyznanych przez ministra za publikacje. W zdobywaniu punktów niektórzy nabyli niesłychanej sprawności. Kombinują nie co napisać, bo to mniej ważne, ale raczej gdzie opublikować. Wierzą też, że sławę zdobywa się nie wytrwałą pracą, nie potęgą intelektu, nie wiedzą, lecz umiejętną autoreklamą, ostatnio głównie w mediach społecznościowych, na rozmaitych blogach czy na Facebooku. Można by powtórzyć za Ciceronem: „*O tempora, o mores!*”. No można. Ale po co? Lepiej oddaje to góralskie: „Matko, kwalom nas! Fto? No wy mnie a jo was”.

Myślę jednak, że mimo wszystko dla wielu Profesor Waltoś, profesor intelektualista, pozostanie wzorem niedościgłym. I swoistym wzorcem, wedle którego można będzie mierzyć, jak dalece od tego wzoru odeszliśmy.

Kiedyś istniały dwa tytuły i dwa stanowiska profesorskie: profesor nadzwyczajny i profesor zwyczajny. Złośliwi mówili, że najwięcej jest „profesorów nienadzwyczajnych”. Myślę, iż liczba tych ostatnich rośnie. W ostatnim czasie nawet dość dynamicznie. I pewnie tak już będzie. Będą więc profesorowie intelektualści i ci nienadzwyczajni. A że tych ostatnich będzie więcej? Trudno.

„Profesor” to z łaciny nauczyciel. Dla mnie Stanisław Waltoś, profesor intelektualista, był prawdziwym nauczycielem, czyli profesorem, po prostu.

Jan Widacki

CZEŚĆ II

NA MARGINESIE PRAWA KARNEGO

EWA ŁĘTOWSKA

JAK I CZYM MIERZYĆ RZETELNOŚĆ

1. PRAWOZNAWSTWO MA KŁOPOTY Z RZETELNOŚCIĄ

1. Wybór „rzetelności procesu” jako tematu przewodniego jubileuszu Profesora Stanisława Waltosia jest zrozumiały: specjalnością Jubilata jest procedura karna, a „rzetelność” kojarzy się z tak bliskim Profesorowi humanistycznym aspektem prawa. Dotyczy wszelkich procedur, w każdej gałęzi prawa (karnego, cywilnego, konstytucyjnego, prawa pracy, administracyjnego), i niezależnie od tego, czy mówimy o procedurze w sensie „normatywno-opisowym”, wyodrębnionej w jakimś kodeksie albo jakiejś ustawie, czy też o procedurze *sensu largo* jako o synonimie „zasad postępowania”.

2. Z racji płynności konturów jako zjawiska prawnie relewantnego, temat – nawiązując do idei *fair-play*, równości broni, poszanowania podmiotowości adwersarza – kieruje uwagę ku rzetelności traktowanej jako dopełnienie legalności. Ta ostatnia zapewnia ocenę zero-jedynkową, ograniczoną do zgodności z prawem (które na dodatek może być wysłowione literalnie jako wyraz „niewyrafinowanego formalizmu”¹). Rzetelność wymaga więcej, jest dobrem rzadkim: zarówno z uwagi na intensywność jej społecznego pożądania², jak i deficyt występowania. Stanowi bowiem kryterium i trudne, i niewygodne: od stosującego prawo wymaga wrażliwości aksjologicznej, niezależnie od wysokich umiejętności analitycznych. Muszą one wystarczyć, aby potrafić połączyć oba elementy w spójny mechanizm. Trzeba potem umieć uzasadnić i obronić swój wybór – wobec innych – czy to będą kole-dzy w składzie orzekającym, czy prawoznawcy, czy szeroka publiczność.

¹ M. Matczak, *Summa iniuria. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa*, Warszawa 2007, s. 59 i n.

² G. Skąpska, E. Radomska, M. Wróbel, *Świadomość prawna społeczeństwa polskiego*, referat (informacja wstępna o badaniach świadomości prawnej), posiedzenie KNP z 18.11.2021 r.

3. Rzetelność stanowi opozycję wobec „legalizmu biurokratycznego”. Działając w swoim czasie jako rzecznik praw obywatelskich, starałam się lansować właśnie ten ostatni termin³ jako sytuację, które wzbudzają aksjologiczny niepokój. Krytykowałam w ten sposób arbitralność władzy, wyrażającą się w charakterystycznej, asekuranckiej postawie: „niech mi kto udowodni, że to szykana czy choćby nieprawidłowość w stosowaniu prawa, skoro zachowałem się formalnie legalnie”. Zwalczana postawa okazała się bardziej trwała i odporna na krytykę, niż mogłam przypuszczać. Jest przecież znacznie wygodniejsza i bezpieczniejsza dla posługujących się prawem – dlatego jest ciągle w Polsce obecna, fatalnie zresztą wpływając na relacje władza – obywatel, obniżając prestiż i zaufanie do prawa⁴, redukując je do formalnej legitymizacyjnej „podkładki” rzeczywistości i sprzyjając rozdzwinkowi między światem idealnym, projektowanym przez prawo, a rzeczywistością, kształtowaną bardziej przez siłę i fakt niż prawo.

4. Rzetelność (procesu, procedury, zachowania) jest pojęciem „miękkim”. Rzadko bywa terminem legalnym, częściej występuje w dyskursie prawniczym. Trudno ją definiować. Łatwiej – i tak zazwyczaj się dzieje – określać ją poprzez opozycję. Prędzej bowiem można dostrzec jej brak w konkretnej sytuacji czy procedurze, niż pozytywnie ją określać albo wykazać wyczerpująco, jakim cechom czy kryteriom powinna odpowiadać i kiedy staje się prawnie relewantna.

Elementarz rzetelności procedury zakłada wysłuchanie, przedstawienie racji, równość broni, możliwość odwołania, istnienie obiektywnego arbitra. Jednak przejawia się ona i w innych sytuacjach. Wyklucza ją powierzchowność ocen i działań, brak chęci podejścia na serio do analizowanego zagadnienia, „kawałkowanie” problemu na stadia, które same w sobie dają się jako tako formalnie usprawiedliwić (czego nie można powiedzieć o mechanizmie całości⁵), kontentowanie się deklaratywnością prawa materialnego, niedostatecznie zoperacjonalizowanego przez procedurę, dbałość o zewnętrzny, legitymizacyjny pozór, o etykietę (która przecież może być fałszywa⁶ – kosztem istoty rzeczy). Sytuacyjność odwoływania się do pojęcia rzetelności czyni ją domeną orzecznictwa sądowego, z natury rzeczy rozproszonego

³ E. Łętowska, *Jak zaczynał Rzecznik Praw Obywatelskich*, Łódź 1992, s. 249–252.

⁴ S. Sztompka, *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Kraków 2007, s. 337 i n. Por. także *Legalizm nie może zastąpić sprawiedliwości*, J. Zajadło w rozmowie z K. Sobczakiem, 29.10.2021 r., <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/legalizm-a-sprawiedliwosc-wywiad-z-jerzym-zajadlo,511305.html> (dostęp: 6.03.2022 r.).

⁵ *Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich za okres 1.XII.1988–30.XI.1989*, „Biuletyn RPO. Materiały” 1990/5, s. 20.

⁶ „Uroczą zasadą «już szukam paragrafu na ciebie», bo zawsze coś się da wymyślić, a słowo policjanta w sądzie zawsze znaczy więcej niż oskarżonego. Policja może wejść do domu bez nakazu, jeśli uzna, że «istnieje zagrożenie popełnienia przestępstwa», a uznać może na byle podstawie, choćby wymyslanej. Policja może zatrzymać dowolnego obywatela na ulicy i przeszukać go dokumentnie, rozbiierając do naga, i zawsze może napisać w raporcie, że «zachowywał się podejrzanie»” – Z. Szczerek,

i niekoniecznie zdadnego do uogólniającej syntezy. Zwłaszcza jednak spory, gdzie (zasadnie lub nie) zarzuca się uchybienia w zakresie prawa do sądu (praktyka Europejskiego Trybunału Praw Człowieka na tle art. 6 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4.11.1950 r.⁷), i spory konstytucyjne (a ściślej „stany faktyczne”, gdzie te trybunały albo dopatrzyły się naruszeń, albo uzasadniały ich brak) będą tu szczególnie instruktywne.

5. Szerokość procedury, do jakiej się odnosi rzetelność, i nieuchwytność samego jej pojęcia rzetelności nasuwają pytanie, czy w ogóle da się mówić o użytecznym wspólnym mianowniku, niezmiennych, wspólnych, koniecznych i wystarczających cechach, pomocnych przy wyznaczeniu „wspólnego kryterium”, na tyle, aby można było oceniać, że dana procedura jest rzetelna. A sprawa jest niebagatelna, ponieważ „jeżeli mierzymy rzeczy niewłaściwe, to będziemy działali źle. A jeżeli czegoś nie mierzymy, to nie zwracamy na to uwagi i postępujemy tak, jak gdyby dany problem w ogóle nie istniał”⁸. **Niemierzalność utrudnia zatem dostrzeżenie samego przedmiotu pomiaru, prowadząc do przeoczenia jego istnienia. Rzetelność – z racji swej niemierzalności – jest więc równie łatwa do przeoczenia, jak i do pogodzenia się z jej brakiem.**

Dotyczy to także prawoznawstwa.

6. **Łatwość niedostrzegania deficytu rzetelności i godzenie się na ten mankament (ukryty za uspokajającym szyldem legalizmu obserwowanych zjawisk) powinny niepokoić.** Właśnie dlatego prawoznawstwo ma z rzetelnością problemy.

Nauka prawa ma problemy z dostrzeżeniem i aprobatą własnego aksjologicznego niepokoju decydującego o potrzebie odwołania się do rzetelności jako korekty legalności. Prawoznawstwo przywykło wkładać dużo wysiłku, aby uzyskać dogmatyczną aprobatę zjawisk, z jakimi go konfrontuje rozwój obrotu⁹. Stara się je „oblaskawić”, ukrywając niepokój, jaki wzbudzają. Prawoznawstwo porusza się tu między młotem a kowadłem. Zakaz mnożenia nowych bytów powstrzymuje od nowinkarstwa kwalifikacyjnego (unikanie bytów *sui generis*, unikanie zbyt

Skoro żołnierze beztroško łamią tajemnicę dziennikarską, to my będziemy łamać bezprawie, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,27817399,szczerek-skoro-zolnierze-beztrosko-lamia-tajemnice-dziennikarska.html> (dostęp: 4.02.2022 r.). Brak rzetelności w tym wypadku ukrywa legitymizującą etykieta.

⁷ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm. – dalej: EKPC. *Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego dostępu do wymiaru sprawiedliwości*, Agencja Praw Podstawowych UE, Luksemburg 2016 – w zakresie stanów faktycznych kryjących się za przytaczanymi judykatami na tle art. 6 EKPC.

⁸ J.E. Stiglitz, J.P. Fitoussi, M. Durand, *Mierzmy to, co ma znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego*, Warszawa 2019, s. 11.

⁹ Szerzej o niebezpieczeństwach poznawczych dla dogmatyki i prawoznawstwa w ogólności, jakie niesie takie „dogmatyczne osławianie” – E. Łętowska, *Trzydzieści pięć lat później. Żywotność koncepcji tzw. „przyrzeczenia gwarancyjnego”* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśkiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005, s. 187.

pospiesznego wołania pomocy ustawodawcy i skoncentrowanie się na interpretacyjnym poradzeniu sobie z problemem). Jednak wciśnięcie nowości w dotychczas zastane kategorie wymaga z jednej strony inwencyjności interpretacyjnej, skłaniając do modyfikacji, poszerzania zastanych pojęć, kategorii i paradygmatów, tak aby dotychczasowe instrumentarium pomieściło to, co nowe. Z drugiej jednak strony dzieje się to kosztem zgody na te nowe zjawiska, rezygnacji wobec nich z aksjologicznego krytycyzmu – skoro daje się je legalistycznie zasymilować i obłąskawić. Tak stało się np. w pierwszej połowie XX w. z pojęciem konsensu w związku ze zjawiskiem umów adhezyjnych. Zrywały one z realnym konsensem, a prawoznawstwo pogodziło się z tym, akceptując „konsens normatywny” jako konstrukcyjnie wystarczający. Kategoria dogmatyczna zmieniła treść i zakres, a niepokój aksjologiczny związany z umowami adhezyjnymi zniknął. Dopiero w połowie XX w. wyodrębnianie się prawa konsumenckiego nakazało pod wpływem aksjologii prze wartościować także dogmatykę prawa umów.

2. BEZ ADEKWATNEJ PROCEDURY NIE MA URZECZYWISTNIENIA PRAWA

1. Powszechnie – i trafnie – uważa się, że procedura jest służebna względem prawa materialnego¹⁰. Oznacza to jednak tylko tyle, ale i aż tyle, że służy do jego operacjonalizacji. Bez procedury nie może być więc mowy o skuteczności prawa materialnego, a prawo nieskuteczne (choć po to je uchwalono, aby dokonywało zmian w świecie realnym) to prawo nierzetelne. To więc właśnie procedura (i jej aplikowanie) decyduje, czy prawo materialne przejdzie test rzetelności, czy go nie pokona. **Bez procedury nie ma bowiem „egzekucji praw” – że odwołam się do historycznego terminu.** Termin ten jest naznaczony znamienym fatalizmem wywołanym trwałością zjawiska w Polsce. **To nie przypadek, że we współczesnym polskim języku prawniczym nie mamy odpowiednika angielskiego *enforcement*,** który przecież kryje więcej niż tylko procedurę czy egzekucję w ścisłym tych słów znaczeniu, odnosząc się do „realizowalności” tego, co prawo deklaruje.

2. „Tylko niedouczonego laika lub szarlatana prawnika może odpowiedzieć, że procedura nie ma znaczenia. Proceduralna uczciwość i prawidłowość są niezbędną istotą wolności. Surowe prawa materialne można ścierpieć, jeśli są uczciwie i bezstronnie stosowane. W istocie, gdybyśmy mieli wybierać, wolelibyśmy żyć pod rządami sowieckiego prawa materialnego, stosowanego w dobrej wierze przez nasze procedury *common law*, niż pod rządami naszego prawa materialnego, egzekwowanego przez sowieckie praktyki proceduralne. Nie należy zapominać, że należyty proces

¹⁰ Tak w prawie cywilnym Z. Radwański [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002, s. 444.

sądowy nie służy wyłącznie korzyści oskarżonego. Jest on najlepszym ubezpieczeniem dla samego rządu przed tymi błędami, które pozostawiają trwałe plamy na systemie sprawiedliwości (...)."

Lapidarna formuła sędziego SN USA Roberta Houghwouta Jacksona¹¹ nie zostawia złudzeń: **dla społecznego oddziaływania prawa, dla prawidłowego układu stosunków władza – obywatel, dla legitymizacji sądów większą doniosłość ma rzetelność procedury niż prawo materialne. To ostatnie, nawet nienadzwyczajne, dzięki rzetelnej procedurze i sprawnym sądom może stać się „znośne”. Rzetelna procedura może ukryć niedostatki prawa materialnego. Pozbawiona tej cechy zniszczy dobre prawo materialne i przekształci je w narzędzie arbitralnie używanej siły.** Nawet nieźle pomyślane i skonstruowane prawo materialne – pozbawione procedury umożliwiającej jego realizację lub opatrzone procedurą kontrproduktywną – nie tylko nie wzbudzi zaufania do systemu prawnego i władzy, która nim się posługuje, ale usprawiedliwi wręcz zarzut nierzetelności prawa. Argumentacja zatem, że wszystko jest w porządku, a prawo rzetelne, stosowana na podstawie wnioskowania tylko z treści przepisów materialnoprawnych jest po prostu ułomna.

3. O tym, czy prawo jest rzetelne, przesądza nie tylko sama jego treść. Nie wystarczy tu sama regulacja abstrakcyjna i potencjalna, którą – z natury rzeczy – oferuje prawo materialne. Realny standard ochronny ma być efektywny i konkretny. To pragmatyczne doprecyzowanie kryterium oceny zawdzięczamy prawom człowieka i prawu europejskiemu¹². Inaczej niż w Polsce, zarówno prawo unijne (Trybunał Sprawiedliwości), jak i system ochrony praw człowieka (EKPC i ETPC) odróżniają to, co potencjalne i abstrakcyjne, od tego, co realne i konkretne. Działanie paradygmatu efektywnej ochrony sądowej w Unii Europejskiej¹³ (a także efektywnego

¹¹ Zdanie odrębne sędziego R.H. Jacksona w sprawie rozpatrywanej przez SN USA: *Shaughnessy v. United States ex re Mezei*, 345 U.S. 206, 224–25 (1953). Sędzia Jackson w latach 40. XX w. był prokuratorem generalnym i oskarżycielem w procesie norymberskim jako przedstawiciel Stanów Zjednoczonych.

¹² *Introduction* [w:] *EU Law Enforcement: The Evolution of Sanctioning Powers*, eds. S. Montaldo, F. Castamagna, A. Miglio, Routledge 2021, <https://books.google.pl/books?id=KFxXEAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=enforcement+of+eu+law&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwizuaa1n5D1AhXqAhAIHTvjB-QQ6AF6BAGFEAI#v=onepage&q=enforcement%20of%20eu%20law&f=false> (dostęp: 4.02.2022 r.).

¹³ Art. 19 Traktatu o Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 13) – dalej: TUE; wyroki TS: z 29.07.2019 r., C-556/17, Alekszij Torubarov przeciwko Beván-dorlási és Menekültügyi Hivatal, EU:C:2019:626, pkt 57; z 19.12.2019 r., C-752/18, Deutsche Umwelthilfe eV przeciwko Freistaat Bayern, EU:C:2019:1114, pkt 36; z 5.11.2019 r., sprawy połączone C-663/17 P, C-665/17 P i C-669/17 P, EBC i in. przeciwko Trasta Komerbanka AS i in., EU:C:2019:923, pkt 76; z 13.06.2019 r., C-646/17, Moro, EU:C:2019:489, pkt 56; z 14.12.2006 r., C-283/05, ASML Netherlands BV przeciwko Semiconductor Industry Services GmbH (SEMIS), EU:C:2006:787, pkt 27.

standardu ochrony praw człowieka w ramach EKPC¹⁴) przy ocenie, czy jakiś kraj wypełnił swoje członkowskie zobowiązania, wymaga, aby tej oceny dokonywać z punktu widzenia efektywności (ochrona rzeczywista, konkretna), a nie potencjalności prawa (ochrona iluzoryczna/teoretyczna/abstrakcyjna). Pragmatyzm takiego ujęcia akcentuje *iunctim* między prawem materialnym a obsługującą je procedurą. Brak adekwatności procedury, redukujący skuteczność prawa materialnego, czasem aż do uczynienia z niego *lex imperfecta*, redukowanej do „świata wyobrazonego”¹⁵, uzasadni niepokój o rzetelność prawa.

4. Tak dzieje się w wielu sytuacjach „ubezskutecznienia” prawa materialnego przez deficyty procedur niedających szans „ureczywistnienia prawa”, zwłaszcza gdy prawoznawstwo skłonne jest taką sytuację akceptować, mimo braku rzetelności ochrony, jaką w takim wypadku prawo powinno zapewnić.

- Nie jest np. prawdą – jak głosi to podręcznikowa wiedza cywilistyczna – jakoby bezwzględna nieważność czynności prawnej wywołana naruszeniem przez jej treść (cel, sposób dokonania itd.) prawa materialnego (art. 58 k.c.) prowadziła do nieuchronności jej uwzględniania *ex officio*, przez każdego, zawsze i wszędzie. W rzeczywistości bowiem „nieważność podlega uwzględnieniu zgodnie z zasadami obowiązującymi w postępowaniu cywilnym”¹⁶, a te ostatnie niejednokrotnie „w praktyce mogą prowadzić do poważnych różnic między sytuacją materialnoprawną i proceduralną”¹⁷.
- Wskażmy realizacyjne perturbacje kondycji *ob turpem vel iniustam causam*¹⁸, gdzie radykalizm prawa materialnego co do uwarunkowań przepadku wzbożacenia nie szedł w parze z wydolnością procedury. W konsekwencji pozostało wrażenie (podobnie jak w poprzednim przykładzie) dysharmonii mechanizmu, który wiele obiecywał, ale nie mógł sprawnie funkcjonować.
- Znamiennego przykładu dostarcza sytuacja, gdy skądinąd prawidłowo zaprojektowane przepisy o ubezwłasnowolnieniu musiały być uznane za

¹⁴ Por. klasyczną sprawę Airey przeciwko Irlandii – wyrok z 9.09.1979 r., 6289/73, § 24; a także Perez przeciwko Francji [GC] – wyrok z 12.02.2004 r., 47287/99, § 80. Nowsze przywołania tej zasady wyroki ETPC: z 1.06.2010 r. (wersja sprostowana z 3.06.2010 r.), 22978/05, Gäfgen przeciwko Niemcom, CE:ECHR:2010:0601JUD002297805, pkt 123; z 26.04.2016 r., 10511/10, Murray przeciwko Holandii, CE:ECHR:2016:0426JUD001051110, pkt 104; z 5.04.2018 r., 40160/12, Zubac przeciwko Chorwacji, CE:CEDH:2018:0405JUD004016012, § 77.

¹⁵ M. Matczak, *Imperium tekstu. Prawo jako postulowanie i ureczywistnianie świata możliwego*, Warszawa 2019. Autor tekstu prawa określa jako „świat możliwy i postulowany”.

¹⁶ M. Gutowski, *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2017, s. 442 i n. Obszernie także M. Grochowski, *Procesowe aspekty wadliwości czynności prawnej*, „Polski Proces Cywilny” 2011/4, s. 56–91.

¹⁷ M. Gutowski, *Nieważność...*, s. 444.

¹⁸ Historycznie znana kontrowersja co do sposobu realizacji przepadku przedmiotu bezpodstawnego wzbożacenia: P. Książak, *Świadczenie niegodziwe*, Warszawa 2007, s. 276–321.

niekonstytucyjne¹⁹; wymusiła to trwała i niezmienna praktyka sądowa wadliwie interpretująca przepisy procedury, prowadząc w konsekwencji do nierzetelności w traktowaniu ubezwłasnowolnianych. Procedura interpretowana i stosowana w określony sposób trwale ukształtowała sens i funkcję przepisów materialnoprawnych²⁰. Nie była to praktyka interpretacyjnie bezalternatywna, jednakże jej powszechność i trwałość wypaczyła mechanizm ubezwłasnowolnienia tak bardzo, że pozostawało tylko uznanie go za niekonstytucyjny.

5. Deficyty procedury jako źródło ubezskutecznienia prawa materialnego można obserwować także w prawie publicznym.

- Trywialne obstrukcje proceduralne, np.: odmowa (decyzją premiera, poza jakąkolwiek procedurą) publikacji wyroków Trybunału Konstytucyjnego powoduje ich bezskuteczność; manipulacje wpływem spraw do sądu poprzez dyspozycje wydawane biurowi podawczemu przez prezesa sądu niweczą realizację prawa do sądów; podobnie obserwowane perturbacje w obiegu i przekazywaniu akt w SN (sprawy z pytań prejudycjalnych po ich rozpatrzeniu przez TS czy akt spraw dyscyplinarnych i immunitetowych)²¹.
- Do klasycznych środków spowalniających skuteczność prawa materialnego należy działanie „zamrażarek” procedury: w Kancelarii Prezydenta (gdzie np. dotyczą różnych procedur nominacyjnych); w Sejmie – obok tradycyjnego pozostawiania bez biegu niewygodnych projektów legislacyjnych, bezkontynuacyjnie spoczywa kilka prezydenckich zawetowań²²; do rangi funkcjonalnej zamrażarki na usługach władzy politycznej zdegradowano Trybunał Konstytucyjny.
- Odrębną grupę tworzą sytuacje, gdzie nie zapewnia się (braki implementacji) ciągłości proceduralnej tam, gdzie powinna ona istnieć. Implementacja wyroków ETPC kulała w Polsce „od zawsze”²³, podobnie jak wykonywanie wyroków TK²⁴. Kryzys konstytucyjny po 2015 r. dodatkowo obniżył rzetelność „egzekucji praw”.

¹⁹ Wyrok TK z 7.03.2007 r., K 28/05, OTK-A 2007/3, poz. 24.

²⁰ Orzecznictwo TK aprobuje jako przedmiot kontroli nie tylko tekst – niejako „pierwotny” – prawa, ale i sytuację, gdy kontrolowana norma przyjęła w trwały sposób znaczenie nadanej jej przez praktykę stosowania. Por. wyrok TK z 12.01.2000 r., P 11/98, OTK 2000/1, poz. 3.

²¹ *Fact checking* – E. Ivanova, *Reorganizacja, czyli przejęcie. Izba Cywilną SN pokierują neo-sędziowie*, „Gazeta Wyborcza”, 4.01.2022 r., <https://wyborcza.pl/7,75398,27969075,reorganizacja-czyli-przejecie-neoszedziowie-biora-izbe-cywilna.html> (dostęp: 4.02.2022 r.).

²² Pięciokrotnie w czasie IX kadencji Sejmu pozostawiono bez biegu prezydenckie veto, <https://www.prawo.pl/samorzad/prezydenckie-weta-2015-2019,464676.html> (dostęp: 4.02.2022 r.).

²³ E. Łętowska, *Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych [w:] Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2011, s. 35–62; A. Bodnar, *Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Polsce*, Warszawa 2018, rozdz. VII i VIII.

²⁴ Dotyczy to nawet tak wrażliwych społecznie wyroków jak np. wyroki aborcyjne ETPC (wyrok ETPC z 20.03.2007 r., 5410/03, Alicja Tysiąc przeciwko Polsce, HUDOC) i TK z 22.10.2020 r., K 1/20, OTK-A 2021, poz. 1.

Także gdy ostentacyjnie zakwestionowano w TK jurysdykcję ETPC²⁵ i TSUE²⁶. Z kolei poddanie sędziów postępowaniom dyscyplinującym za stosowanie się do standardów UE²⁷ oraz ETPC wprowadza do systemu sprzeczne impulsy i powoduje erozję efektywności systemu.

- Zmiana funkcji TK i wątpliwości co do jego składu ograniczają możliwości kontroli konstytucyjności. W konsekwencji narastają wątpliwości co do proceduralnego oprządkowania wątpliwych aktów prezydenta, „nie-aktów” (administracyjnych i sądowych), a także sytuacje, gdy ustawodawca, regulując jakiś problem, niekompletnie reguluje prawo sądu²⁸ albo reguluje kontrolę sądową w czysto formalny sposób (kontrola przez sąd kontroli operacyjnej, z wykorzystaniem podsłuchów i nowoczesnych technik inwazyjnych wymykających się gwarancjom legalizacji przez sąd²⁹). Maleją wtedy szanse na weryfikację tych sytuacji i poszukiwanie środków zaradczych.

6. Aksjologiczne zastrzeżenia co do posłużenia się procedurą w celu „obsługi” prawa materialnego mogą pojawiać się w związku z wyborem przez ustawodawcę nieadekwatnego reżimu prawnego, jako niezapewniającego rzetelności ochrony. Chodzi np. o instrumenty prawa prywatnego w ogólności (weksel w celu zabezpieczenia lojalności politycznej członka partii czy klubu parlamentarnego³⁰ albo użycie weksli jako zabezpieczenia w sprawach konsumenckich³¹ lub postępowań

²⁵ Wyroki TK: z 24.11.2021 r., K 6/21, LEX nr 3259464 oraz z 10.03.2022 r., K 7/21, Dz.U. poz. 643.

²⁶ Wyroki TK: z 14.07.2021 r., P 7/20, LEX nr 3259464 (zakwestionowanie kompetencji TS co do środków zabezpieczających); z 7.10.2021 r., K 3/21, LEX nr 3231776 (zakwestionowanie zasady pierwszeństwa TUE).

²⁷ Wyroki TS: z 2.03.2021 r., C-824/18, A.B. i in. przeciwko Krajowa Rada Sądownictwa, EU:C:2021:153; z 6.10.2021 r., C-487/19, W.Ż., EU:C:2021:798.

²⁸ Ustawa z 10.06.2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji (Dz.U. z 2020 r. poz. 842 ze zm.) w zakresie konsekwencji wydawania przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny decyzji o przymusowej restrukturyzacji. Por. także sytuacja dzierżawców gruntów zasobu KOWR – ustawa z 9.03.2016 r. o zmianie ustawy o płatnościach w ramach systemów wsparcia bezpośredniego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 337) i ustawa z 7.03.2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 (Dz.U. z 2020 r. poz. 1371).

²⁹ „Sędzia bierze pod uwagę tylko to, co jest we wniosku napisane. Że sprawa dotyczy np. Jana Kowalskiego, podejrzanego o handel narkotykami, i że posługuje się on tym numerem [telefonu]. Czy to rzeczywiście on i jego numer? Tego nie wiemy. Od **rzetelności** [podkr. – E.Ł.] służby zależy, czy dysponujemy pełnymi danymi”; *Służby zdają pełną relację o kontroli operacyjnej wyłącznie prokuratorowi*, M. Kryszkiewicz wywiad z A. Ptaszek, „Dziennik Gazeta Prawna” z 28.12.2021 r., s. A.4–A.5; por. też krytyczną reakcję RPO, <http://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-polsat-inwigilacja-szczepieniach-lextnv> (dostęp: 4.02.2022 r.).

³⁰ Weksle gwarancyjne tak użyte pełniły tylko funkcje straszaka.

³¹ Por. wyrok TS z 13.09.2018 r., C-176/17, Profi Credit Polska, ECLI:EU:C:2018:711; postanowienie TS z 18.11.2018 r., C-632/17, PKO Bank Polski, ECLI:EU:C:2018:963

wekslowych w sprawach konsumenckich) czy umowy używane w obszarze zasadniczo podległym publicznemu (aby ubezskutecznić efektywną ochronę prawną³²). Sytuacje te stanowią białą plamę prawoznawstwa, kiepsko sobie radzącego z tego rodzaju inwencyjnym wykorzystaniem instytucji prawa prywatnego.

- „Zmiana formy prawnej realizacji zadań państwa z cywilnoprawnej (umowa) na publicznoprawną (decyzja) respektować powinna konsekwencje uprzedniego przyjęcia formy cywilnoprawnej, także w zakresie zakończenia stosunku prawnego (w tym m.in. wymóg wypowiedzenia umowy). Umowa, klasyczny instrument prawa cywilnego, jest w założeniu oparta na równości względem siebie, braku podległości jednej strony wobec drugiej. Wybór umowy jako instrumentu regulującego stosunki – w założeniu – związany jest ze współpracą kontraktową, brakiem arbitralnego działania jednej strony umowy względem drugiej. Mimo że założenie to nie zawsze jest w praktyce realizowane, użycie umowy niesie ze sobą oczekiwania, iż obie strony wyrzekną się arbitralności we wzajemnych stosunkach. W takiej sytuacji więc jeżeli następuje zmiana form prawnych pomocy społecznej, wiążąca się z rezygnacją z umowy i w ogólności cywilnoprawnego mechanizmu, konieczne są stosowne przepisy intertemporalne, regulujące m.in. zakres czasowy i przedmiotowy trwałości istniejących stosunków prawnych. Tego typu minimalne wymagania wynikają z zawartej w art. 2 Konstytucji zasady ochrony zaufania do państwa i stanowionego przez niego prawa. Następuje bowiem zmiana statusu prawnego strony świadczącej i beneficjenta świadczenia, a co za tym idzie i oczekiwania co do charakteru wzajemnych stosunków. Wskazana dyrektywa wiąże niezależnie od oczywistej specyfiki charakteru świadczeń społecznych państwa i zastosowanych form realizacji tych świadczeń”³³. W cytowanym wypadku Trybunał (wprawdzie tylko *obiter dicta*) za nierzetelność ustawodawcy uznał samą zmianę reżimu prawnego, w ramach którego następowała wypłata świadczeń dla rodzin zastępczych.
- Wątpliwości w TK nie wzbudził natomiast inny – niestety – znacznie bardziej jaskrawy przykład nierzetelnego rozdźwięku między prawem materialnym a obsługującą go procedurą. W ustawie z 22.11.2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób³⁴ wybrano ustawę – Kodeks postępowania cywilnego³⁵ jako właściwą ramę proceduralną dla prewencyjnego pozbawiania wolności po odbyciu kary. Adekwatność procedury cywilnej jest tu wątpliwa,

³² Dotyczy to np. subwencji rekompensujących skutki walki z epidemią. Por. M. Tłocz, *Spo-ry na tle tarczy PFR mają charakter cywilnoprawny*, „Dziennik Gazeta Prawna. Firma i Prawo” z 29.12.2021 r., s. B5; R. Suwaj, *Czy prawo do sądu w czasie epidemii jest już fikcją*, „Dziennik Gazeta Prawna. Prawnik” z 4.01.2022 r., s. D-2.

³³ Wyrok TK z 26.02.2003 r., K 1/01, OTK-A 2003/2, poz. 15.

³⁴ Dz.U. z 2021 r. poz. 1638.

³⁵ Dalej k.p.c.

jako (powiedzmy to wprost) etykieta mająca kamuflować fakt, że umieszczenie w ośrodku jest – niezależnie od łamańców terminologicznych – pozbawieniem wolności, co lokuje problem w płaszczyźnie konstytucyjnej. Poza tym ani procedura cywilna (instrumentalnie), ani sądy cywilne (aksjologicznie) nie są przygotowane do orzekania w sprawach pozbawienia wolności – jest to wadliwa praktyka. Niestety kontrola konstytucyjności w tym wypadku przyniosła aprobatę dla tego rodzaju kwalifikacji przyjętej przez ustawodawcę³⁶. Co gorsza, pozostawiając na boku kwestię, czy prawo do sądu realizowane na podstawie Kodeksu postępowania cywilnego charakteryzuje się tu wymaganą adekwatnością procedury, praktyka poszła – za sugestią prokuratury – w kierunku dalszego rozszerzania stosowania Kodeksu postępowania cywilnego, co fatalnie wpłynęło na realność ochrony prawnej. Chodziło o stosowanie przepisów o zabezpieczeniu powództwa w celu umieszczenia w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym osoby, która ukończyła odbywanie kary, ale wobec której jeszcze nie przeprowadzono do końca procedury mającej na celu umieszczenia jej w KOZZD, co mogło trwać wiele miesięcy. Praktyka taka była powszechna, krytykowana przez Rzecznika Praw Obywatelskich³⁷ i w piśmiennictwie³⁸. Była wadliwa z punktu widzenia fundamentalnego dla zabezpieczeń art. 731 k.p.c., bo zabezpieczenie realizowało tu zasadniczy cel postępowania głównego. Kres tej nagannej praktyce (jednakże tylko na papierze, bo w świecie realnym jest kontynuowana) położyła dopiero uchwała SN z 30.01.2019 r.³⁹, zakazująca w postępowaniu zabezpieczającym stosowanym w ramach ustawy z 22.11.2013 r. umieszczania osoby, której postępowanie dotyczy, w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym.

- Podobny problem pojawił się na tle powierzenia sądom cywilnym (zamiast sądom administracyjnym) orzekania w sprawach zakazów zgromadzeń⁴⁰. Nieodświadczenie sędziów w konfrontacji z problematyką konstytucyjną miało spowodować (i spowodowało) łatwość zakazów zgromadzeń. Co oznaczało wprowadzenie utrudnienia w realizacji jednej z podstawowych politycznych wolności konstytucyjnych⁴¹.

³⁶ Wyrok TK z 23.11.2016 r., K 6/14, OTK-A 2016, poz. 98.

³⁷ RPO, *Przepisy o zabezpieczeniu nie mogą być podstawą umieszczania w ośrodku w Gostyninie*, 4.12.2018 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-przepisy-o-zabezpieczeniu-nie-moga-byc-podstawa-umieszczania-w-osrodku-w-gostyninie> (dostęp: 3.02.2022 r.).

³⁸ M. Płatek, *Kreowanie „groźnych, niebezpiecznych i złych”*, „Archiwum Kryminologii” 2019/1, s. 186–191.

³⁹ III CZP 75/18, OSNC 2019/6, poz. 68.

⁴⁰ Ustawa z 24.07. 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach (Dz.U. z 2019 r. poz. 631 ze zm.).

⁴¹ Wyrok SA w Lublinie z 17.09.2021 r., III APz 7/21, niepubl.

7. Na koniec problem dotyczący jądra demokracji: rzetelności w procedurach wyborczych⁴². O ile **przesłanki wyborczej uchwały o ważności wyborów są ujęte szeroko**⁴³, jako całość tego, co poprzedza głosowanie i jemu towarzyszy, o tyle **przesłanki protestu (dostępna dla obywateli postać kontroli nad wyborami) wyborczego są formułowane wąsko**. Odnoszą się tylko do przestępstw przeciw wyborom i naruszenia przepisów kodeksu wyborczego, ale tylko „dotyczących głosowania, ustalenia wyników głosowania lub wyników wyborów” (fragment końcowy całej procedury wyborczej), a nadto które „miało wpływ” (nie tylko „mogło mieć”!) na wynik wyborów. Margines swobody przyznany sądowi rozpatrującemu protesty, wykorzystanie naturalnej jego skłonności do oportunistycznego orzekania przeciw wnioskowi, **trudności dowodowe w kwestii ustalenia wpływu uchybienia na wynik wyborów, skłaniają do pozostawienia protestu bez biegu lub uznania za niezasadny**. Rzetelność w zakresie dostępu do mediów w czasie kampanii wyborczej zawsze była delikatnym problemem, na co zwracali uwagę oficjalni obserwatorzy⁴⁴. Z jednej bowiem strony sprawy te nie stwarzają podstawy do skutecznego zarzutu w ramach indywidualnych protestów (protesty tego typu pozostają bez rozpoznania). Z drugiej strony są statystycznie najczęstsze⁴⁵, co oznacza, że społecznie jest to kwestia znacząca. **Gdy więc większość protestów pozostawia się bez rozpoznania, a zarazem – teoretycznie – uchwała walidacyjna powinna brać pod uwagę to, co z protestów wynika, prawo wyborcze, zamiast legitymizować wybory i podnosić poczucie sprawczości wyborców, drażni hipokryzją i brakiem rzetelności**.

Charakterystyczny jest też sposób, w jaki Sąd Najwyższy traktuje problem rzetelności w uzasadnieniu uchwały walidacyjnej. W ostatniej uchwale SN (wybory prezydenckie z 2020 r.⁴⁶) kwestia dostępu do mediów ogranicza się do akapitu: „Nierówny dostęp kandydatów do środków masowego przekazu nie wpływa na

⁴² Obszerniej na ten temat E. Łętowska, *Protesty wyborcze a ważność wyborów – znaki zapytania*, <https://monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/19215>, <http://konstytucyjny.pl/protesty-wyborcze-a-waznosc-wyborow-znaki-zapytania/> (dostęp: 3.02.2022 r.).

⁴³ L. Garlicki [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, Warszawa 1999, art. 101; A. Ławniczak [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, LEX 2014, art. 101.

⁴⁴ Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR): *Rzeczpospolita Polska. Wybory parlamentarne 13 października 2019. Krótkoterminowa misja obserwacji wyborów ODIHR. Sprawozdanie końcowe*, Warszawa, 14.02.2020 r., <https://www.osce.org/files/f/documents/8/8/448417.pdf> (dostęp: 4.02.2022 r.), s. 17–22; *Rzeczpospolita Polska. Wybory prezydenckie 28 czerwca i 12 lipca 2020 r. Misja specjalna obserwacji wyborów ODIHR. Sprawozdanie końcowe*, Warszawa, 23.09.2020 r., <https://www.osce.org/files/f/documents/7/f/471351.pdf> (dostęp: 4.02.2022 r.), s. 18–20.

⁴⁵ T. Gąsior, *Protesty wyborcze w wyborach do Sejmu RP i Senatu RP w 2019 r. – analiza przypadku*, „Monitor Prawniczy” 2021/16: „Zdecydowanie największą część wśród wniesionych protestów wyborczych stanowiły te, dotyczące zarzutu wykorzystywania mediów publicznych finansowanych ze środków budżetu państwa do promowania wyłącznie jednego komitetu wyborczego, tj. komitetu rządzącej partii politycznej (aż 135 protestów)”.

⁴⁶ Uchwała SN z 3.08.2020 r., I NSW 5890/20, OSNKN 2020/4, poz. 27, uzasadnienie.

ważność wyborów, dopóki zapewniony jest nieskrępowany (prawnie i faktycznie) pluralizm mediów. Sąd Najwyższy zwraca uwagę, że dobrą praktyką odnoszącą się do procesu wyborczego powinno być neutralne podejście władz publicznych do kampanii wyborczej. Kampania powinna być relacjonowana we wszystkich mediach, zwłaszcza publicznych, w sposób rzetelny. Sygnalizowane w przestrzeni publicznej i w protestach wyborczych naruszenia tych standardów nie przybrały jednak postaci, w której ograniczona zostałaby możliwość wolnego wyboru”.

Wербalnym deklaracjom, powtarzającym abstrakcyjne i potencjalne regulacje prawa materialnego, nie towarzyszyło wyjaśnienie sensu formuły o „nieskrępowanym (prawnie i faktycznie) pluralizmie mediów”. Nie podjęto próby subsumcji „sygnalizowanych w przestrzeni publicznej i w protestach wyborczych” naruszeń standardów rzetelności, którą SN uważałby za odpowiednią lub wystarczającą. Nawet nie uważano za właściwe napisać, czego dotyczyły zastrzeżenia protestów (pozostawione bez rozpoznania). Co więc sygnalizowano Sądowi Najwyższemu? Jak to SN oceniał? Co było przedmiotem oceny? Czy brano pod uwagę stałe i prowadzone na bieżąco monitorowanie mediów publicznych⁴⁷ przez godne zaufania NGO’s (chodzi przy tym o monitoringi prowadzone stale, można do nich sięgnąć nawet w krótkim czasie, jaki ma SN na przygotowanie uchwały walidacyjnej, a niektóre uchybienia powtarzają się w monitoringach dotyczących poprzednich wyborów). Czy SN dostrzega konsekwencje faktu, że media publiczne mają wyraźnie sformułowane ustawowe obowiązki (w ustawie z 5.01.2011 r. – Kodeks wyborczy⁴⁸) dotyczące uczestnictwa w kampanii wyborczej? Obowiązków zaś takich nie mają media niepubliczne, prywatne, partyjne. Dlatego odniesienie (o czym się mówi w cytowanym fragmencie uzasadnienia uchwały) do zgeneralizowanego obowiązku profesjonalnej „rzetelności” wszystkich mediów oznacza – wbrew wymaganiom prawa wyborczego – obniżenie wymagań wobec mediów publicznych.

Uchwała Sądu Najwyższego składa hołd rzetelności wyborów – posługując się, niestety, tylko *lip service* – w stosunku do potencjału regulacji, nie zaś sytuacyjnej oceny rzeczywistości. Co będzie, gdy SN przyjdzie się mierzyć z zarzutami rzetelności wyborów zagrożonych przez inwazyjne czy niedozwolone/wadliwie stosowane środki kontroli operacyjnej, gdzie znacznie trudniej oceniać realność **wywartego** wpływu na wynik wyborów? Przypomnę, co powiedziałam na wstępie: niemierzalność utrudnia dostrzeżenie samego przedmiotu pomiaru, prowadząc do przeoczenia jego istnienia.

⁴⁷ Takie raporty sporządzał regularnie zespół Towarzystwa Dziennikarskiego w odniesieniu do kolejnych wyborów.

⁴⁸ Dz.U. z 2020 r. poz. 1319 ze zm.

3. SPOŁECZNY ODBIÓR JAKO KRYTERIUM RZETELNOŚCI URZECZYWISTNIENIA PRAWA

1. Rzetelność procedury w służbie skuteczności prawa materialnego zwraca uwagę na pojawiające się w prawie europejskim odwołanie do społecznego odbioru prawa jako kryterium jego rzetelności. Problem ujawnił się na tle wyroku TS z 19.11.2019 r.⁴⁹, gdzie odwołano się do społecznego postrzegania wymiaru sprawiedliwości jako niezależnego i niezawisłego i do ważenia całokształtu okoliczności prawnych i faktycznych, decydujących o osiągnięciu wymaganego standardu w tej kwestii. Trybunał Sprawiedliwości wymaga⁵⁰ wywoływania (to zadanie dla sądu krajowego, orzekającego po wypowiedzi TS) „stosownego odczucia społecznego”. Rozstrzygnięcie skrytykowano jako nowinkarstwo odwołujące się do niesprawdzalnych kryteriów⁵¹. Z punktu widzenia praktyki sądów polskich wymaganie Trybunału Sprawiedliwości stanowiło wyzwanie – do jakich danych, źródeł referencyjnych można i powinno się odwoływać, poszukując odpowiedzi (zgodnie z przedmiotem pytania prejudycjalnego w tej akurat sprawie), „jakie społeczne wrażenie w kwestiach wymiaru sprawiedliwości ukształtowało działanie nowej KRS i Izby Dyscyplinarnej SN”. W omawianym wypadku SN⁵² odwołał się do publikacji medialnych. Stosownym argumentem mogłyby tu być ekspertyzy (jeśli istniałyby w danej kwestii), badania empiryczne itd. Dochodzi tu do przełamania argumentacji charakterystycznej dla formalistycznej formacji polskich sądów: abstrahowania od troski o społeczną legitymizację rozstrzygnięcia i „społecznego wrażenia” wyroku. Przypomina się słynna myśl brytyjskiego sędziego Lorda Gordona

⁴⁹ Wyrok TS z 19.11.2019 r., sprawy połączone C-585/18, C-624/18, C-625/18, A.K. przeciwko Krajowej Radzie Sądownictwa i CP i DO przeciwko Sądowi Najwyższemu, EU:C:2019:982, będący odpowiedzią na pytania prejudycjalne SN z 30.08.2018 r., III PO 7/18. Por. pkt 123, 134, 140, 142, 143, 152–153 uzasadnienia.

⁵⁰ Pkt 123, 134, 153 uzasadnienia wyroku TS, z powołaniem na wcześniejsze judykaty podobnie ujmujące tę kwestię. Por. także pkt 126–130 wyroku TS z 6.10.2021 r., C-487/19 (w sprawie W.Ż.), gdzie podkreślono, że gwarancje dostępu do niezawisłego i bezstronnego sądu ustanowionego uprzednio na mocy ustawy, a w szczególności **gwarancje określające pojęcie, jak również skład tego sądu, stanowią podstawę prawa do rzetelnego procesu sądowego**. Badanie pod kątem tego, czy z uwagi na swój skład organ stanowi, jeżeli pojawia się w tym względzie poważna wątpliwość, taki właśnie sąd, jest nieodzowne w kontekście zaufania, jakie sądy w społeczeństwie demokratycznym powinny wzbudzać u jednostki.

⁵¹ Por. W. Gontarski, *Dlaczego wyrok Izby Pracy SN w sprawie KRS jest contra legem*, „Rzeczpospolita” z 27.12.2019 r.; A. Stępkowski, *Czekając na to, co orzeknie Luksemburg*, „Rzeczpospolita” z 14.11.2019 r.; A. Stępkowski, *Europejskie kryteria niezawisłości sędziów a Izba Dyscyplinarna Sądu Najwyższego*, „Dziennik Gazeta Prawna. Prawnik” z 19.11.2019 r. (uwagi autora były formułowane jeszcze na podstawie opinii Rzecznika Generalnego).

⁵² Uchwała trzech Izb SN z 23.01.2020 r., BSA I-4110-1/20, OSNKW 2020/2, poz. 7. Postanowienie TK z 21.04.2020 r., Kpt 1/20, M.P. poz. 379, zakwestionowało konstytucyjność tego orzeczenia, początkując tym samym irredentę w zakresie powinności posłuszeństwa TS.

Hewart: „It is not merely of some importance, but is of fundamental importance that justice should not only be done, but should manifestly and undoubtedly be seen to be done”⁵³.

2. Trudności z konceptem rzetelności ma zatem nie tylko prawoznawstwo, nastawione przede wszystkim na dogmatyczną asymilację zjawisk, z jakimi się styka. Sądy i trybunały, działając sytuacyjnie, nie zawsze wykazują dostateczną wrażliwość aksjologiczną, a ich reakcja bywa chwiejna. Biurokratyczny legalizm (hipokryzja prawa, systemowe ubezszkolenienie prawa materialnego) powinien jednak wzbudzać aksjologiczny niepokój w orzecznictwie, zwłaszcza gdy przedmiotem rozpoznania (tak jak w TK czy SN) jest prawo do sądu czy prawo wyborcze. Szczególna rola sygnalisty w wykrywaniu deficytów rzetelności prawa, informowaniu o nich, w ich identyfikowaniu i inicjowaniu działań korekcyjnych powinna przypadać Rzecznikowi Praw Obywatelskich. Akurat RPO przystoi przy tym wyjątkowy aktywizm interpretacyjny, kwalifikacyjny i proceduralny⁵⁴, gdy styka się z deficytem skutecznej ochrony prawnej. Do jego bowiem zadań należy „wystawianie piłek” sądom i TK w celu sprawdzenia, czy niepokój o rzetelność jest tu zasadny i czy deficytom skutecznej ochrony prawnej nie zaradzą wspólne starania interpretacyjne, korzystanie z nadzwyczajnych procedur czy poszukiwanie instrumentów alternatywnych.

BIBLIOGRAFIA

- Bodnar A., *Wykonywanie orzeczeń Europejskiego Trybunału Praw Człowieka w Polsce*, Warszawa 2018
- Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR), *Rzeczpospolita Polska. Wybory parlamentarne 13 października 2019. Krótkoterminowa misja obserwacji wyborów ODIHR. Sprawozdanie końcowe*, Warszawa, 14.02.2020 r., <https://www.osce.org/files/f/documents/8/8/448417.pdf> (dostęp: 4.02.2022 r.)
- Biuro Instytucji Demokratycznych i Praw Człowieka (ODIHR), *Rzeczpospolita Polska. Wybory prezydenckie 28 czerwca i 12 lipca 2020 r. Misja specjalna obserwacji wyborów ODIHR. Sprawozdanie końcowe*, Warszawa, 23.09.2020 r., <https://www.osce.org/files/f/documents/7/f/471351.pdf> (dostęp: 4.02.2022 r.)
- EU Law Enforcement: The Evolution of Sanctioning Powers*, eds. S. Montaldo, F. Castamagna, A. Miglio, Routledge 2021, <https://books.google.pl/books?id=KFfXEAAQBAJ&pr>

⁵³ To ważne, aby sprawiedliwość wymierzyć, ale fundamentalnie jest ważne, aby wszyscy byli pewni i nie mieli wątpliwości, że została ona wymierzona, *Rex v. Sussex Justices*, 9. Nov. 1923 KBR 1924, vol. I, s.259.

⁵⁴ Przykłady z praktyki RPO I kadencji (E. Łętowska, *Sugestie dla mego librecisty (wykład w czasie uroczystości przyznania doktoratu honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego, 24.06.2016 r.)*, „Państwo i Prawo” 2016/9, s. 114–123) na tle orzeczeń TK: z 7.01.1992 r., K 8/91, OTK 1992/5; z 24.04.1991 r., U 1/91, OTK 1991/1, poz. 15; z 24.04.1991 r., S 4/91, OTK 1991/1, poz. 32; ostatni kazus jest szczególnie instruktywny – poszukiwanie alternatywy dla deficytowych środków kontrolnych.

- ntsec=frontcover&dq=enforcement+of+eu+law&hl=en&sa=X&ved=2ahUKEwizuaa1n5D1AhXqAhAIHTvJB-QQ6AF6BAGFEAI#v=onepage&q=enforcement%20of%20eu%20law&f=false (dostęp: 4.02.2022 r.)
- Gąsior T., *Protesty wyborcze w wyborach do Sejmu RP i Senatu RP w 2019 r. – analiza przypadku*, „Monitor Prawniczy” 2021/16
- Gontarski W., *Dlaczego wyrok Izby Pracy SN w sprawie KRS jest contra legem*, „Rzeczpospolita” z 27.12.2019 r.
- Grochowski M., *Procesowe aspekty wadliwości czynności prawnej*, „Polski Proces Cywilny” 2011/4
- Gutowski M., *Nieważność czynności prawnej*, Warszawa 2017
- <http://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-polsat-inwigilacja-szczepieniach-lextnv> (dostęp: 4.02.2022 r.)
- Ivanova E., *Reorganizacja, czyli przejęcie. Izba Cywilną SN pokierują neosedziowie*, „Gazeta Wyborcza” z 4.01.2022 r., <https://wyborcza.pl/7,75398,27969075,reorganizacja-czyli-przejecie-neosedziowie-biora-izbe-cywilna.html> (dostęp: 4.02.2022 r.)
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. L. Garlicki, Warszawa 1999
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. M. Haczkowska, LEX 2014
- Księżak P., *Świadczenie niegodziwe*, Warszawa 2007
- Łętowska E., *Jak zaczynał Rzecznik Praw Obywatelskich*, Łódź 1992
- Łętowska E., *Protesty wyborcze a ważność wyborów – znaki zapytania*, <https://monitorkonstytucyjny.eu/archiwa/19215>, <http://konstytucyjny.pl/protesty-wyborcze-a-waznosc-wyborow-znaki-zapytania/> (dostęp 3.02.2022 r.)
- Łętowska E., *Trzydzieści pięć lat później. Żywotność koncepcji tzw. „przyrzeczenia gwarancyjnego”* [w:] *Prawo prywatne czasu przemian. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Stanisławowi Sołtyśkiemu*, red. A. Nowicka, Poznań 2005
- Łętowska E., *Sugestie dla mego librecisty (wykład w czasie uroczystości przyznania doktoratu honoris causa Uniwersytetu Warszawskiego, 24.06.2016 r.)*, „Państwo i Prawo” 2016/9
- Łętowska E., *Zapewnienie skuteczności orzeczeniom sądów międzynarodowych* [w:] *Zapewnienie efektywności orzeczeń sądów międzynarodowych w polskim porządku prawnym*, red. A. Wróbel, Warszawa 2011
- Matczak M., *Imperium tekstu. Prawo jako postulowanie i urzeczywistnianie świata możliwego*, Warszawa 2019
- Matczak M., *Summa iniuria. O błędzie formalizmu w stosowaniu prawa*, Warszawa 2007
- Matłacz A., *Pięć vet prezydenta w obecnej kadencji Sejmu. Żadne nie zostało rozpatrzone*, <https://www.prawo.pl/samorzad/prezydenckie-weta-2015-2019,464676.html> (dostęp: 4.02.2022 r.)
- Płatek M., *Kreowanie „groźnych, niebezpiecznych i złych”*, „Archiwum Kryminologii” 2019/1
- Podręcznik prawa europejskiego dotyczącego dostępu do wymiaru sprawiedliwości*, Agencja Praw Podstawowych UE, Luksemburg, 2016, https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_POL.pdf (dostęp: 10.01.2022 r.)
- RPO, *Przepisy o zabezpieczeniu nie mogą być podstawą umieszczania w ośrodku w Gostyninie*, 4.12.2018 r., <https://bip.brpo.gov.pl/pl/content/rpo-przepisy-o-zabezpieczeniu-nie-moga-byc-podstawa-umieszczania-w-osrodku-w-gostyninie> (dostęp: 3.02.2022 r.)
- Skąpska G., Radomska E., Wróbel M., *Świadomość prawna społeczeństwa polskiego*, referat (informacja wstępna o badaniach świadomości prawnej), posiedzenie KNP z 18.11.2021 r.
- Służby zdają pełną relację o kontroli operacyjnej wyłącznie prokuratorowi*, M. Kryszkiewicz wywiad z A. Ptaszek, „Dziennik Gazeta Prawna” z 28.12.2021 r.
- Sprawozdanie Rzecznika Praw Obywatelskich za okres 1.XII.1988–30.XI.1989*, „Biuletyn RPO. Materiały” 1990/5

- Stępkowski A., *Czekając na to, co orzeknie Luksemburg*, „Rzeczpospolita” z 14.11.2019 r.
- Stępkowski A., *Europejskie kryteria niezawisłości sędziów a Izba Dyscyplinarna Sądu Najwyższego*, „Dziennik Gazeta Prawna. Prawnik” z 19.11.2019 r.
- Stiglitz J.E., Fitoussi J.P., Durand M., *Mierzmy to, co ma znaczenie dla rozwoju społeczno-gospodarczego*, Warszawa 2019
- Suwaj R., *Czy prawo do sądu w czasie epidemii jest już fikcją*, „Dziennik Gazeta Prawna. Prawnik” z 4.01.2022 r.
- System Prawa Prywatnego*, t. 2, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. Z. Radwański, Warszawa 2002
- Szczerek Z., *Skoro żołnierze beztrosko łamią tajemnicę dziennikarską, to my będziemy łamać bezprawie*, <https://wyborcza.pl/magazyn/7,124059,27817399,szczerek-skoro-zolnierze-beztrosko-lamia-tajemnice-dziennikarska.html> (dostęp: 4.02.2022 r.)
- Sztompka S., *Zaufanie. Fundament społeczeństwa*, Znak, Kraków 2007
- Tłocz M., *Spory na tle tarczy PFR mają charakter cywilnoprawny*, „Dziennik Gazeta Prawna. Firma i Prawo” z 29.12.2021 r.
- Zajadło J., *Legalizm nie może zastąpić sprawiedliwości*, J. Zajadło w rozmowie z K. Sobczakiem, 29.10.2021, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/legalizm-a-sprawiedliwosc-wywiad-z-jerzym-zajadlo,511305.html> (dostęp: 6.03.2022 r.)

EWA ŁĘTOWSKA – profesor doktor habilitowana nauk prawnych; członek rzeczywisty PAN, członek czynny PAU; pierwsza Rzecznik Praw Obywatelskich (1987–1992), sędzia Naczelnego Sądu Administracyjnego (1999–2002) i Trybunału Konstytucyjnego (2002–2011).

MAREK ZIRK-SADOWSKI

WARTOŚCI W ADMINISTROWANIU A ZARZĄDZANIE SĄDAMI

1. Osądzanie dokonuje się zawsze w ramach pewnej struktury działania sądu. W dużym stopniu również i ona decyduje o postawach sędziów wobec prawa. Niezależnie od przyjmowanego w danej kulturze prawnej ideału niezawisłego sądenia także sama struktura składow sędziowskich, rozwiązywanie problemów interpretacyjnych w składach powiększonych i narzucanie ich rozstrzygnięć składom zwykłym mają wpływ na modyfikację postaw sędziów. Zauważmy też, że akceptacja rozstrzygnięć przez sądy wyższej instancji ma wyraźny wpływ na karierę sędziowską, a przecież nie zawsze uchylenie wyroku przez sąd wyższej instancji wiąże się z błędami w orzekaniu. Bardzo często stanowi to wynik zajmowania różnych postaw interpretacyjnych, co potem nie zawsze jest uwzględniane w decyzjach o awansie. Dlatego tak ważne jest, aby tego typu decyzje oddane były gremiom sędziowskim, które są w stanie obie sytuacje odróżnić. Przekazanie ich organom politycznym nie tylko narusza zasadę odrębności i niezależności władzy sądowniczej, lecz także prowadzi do preferowania sędziów, którzy ze względu na postawy polityczne uznają określony sposób rozumienia poszczególnych instytucji prawnych.

2. W Polsce najczęściej źródłem wysokiej oceny sędziów jest przyjmowanie radykalnie pozytywistycznej postawy kładącej nacisk na ochronę językowej zawartości prawa. W sprawowaniu władzy sądowniczej sprowadza ona sędziego do roli delegata suwerena¹. Towarzyszy temu kierowany do sędziów postulat zajmowania wobec prawa głównie postawy poznawczej. Konkurujący z tym podejściem do stosowania prawa jest dzisiaj tzw. aktywizm sędziowski.

Trzeba podkreślić, że aktywizm nie oznacza zgody na podejmowanie orzeczeń prawotwórczych, ale uwzględnianie w definiowaniu znaczeń tekstów prawnych roli sędziego. Uzasadnieniem aktywizmu są przede wszystkim dwie okoliczności. Po pierwsze, komunikacja między legislaturą a sądami dokonuje się poprzez język etniczny, którego słabości zostały szeroko zbadane i opisane w analitycznej teorii prawa, i po drugie, pluralizm aksjologiczny, a szczególnie moralny, we współczesnych

¹ R. Cotterell, *The Politics of Jurisprudence*, London–Edinburgh 1989, s. 75 i n.